

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

До захисту допустити
зав. кафедри _____ доцент **Анатолій БАЙНАЗАРОВ**
« _____ » _____ 2025 р.

**РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА
ЇХ ВИКОРИСТАННЯ
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА**

Виконав: студентка 4-го курсу д.ф.н,
групи ГР- 41
спеціальність: 106 Географія
освітня програма: Географія рекреації та туризму
Оксана Володимирівна ПЕТРЕНКО
Науковий керівник:
доцент, к. геогр. н. Юлія ПРАСУЛ

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____ Голова ЕК **Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ**
_____ Секретар ЕК **Олена ПЕДЬ**
« _____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ.....	6
1.1. Сутність, значення та класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів.....	6
1.2. Методичні підходи до географічного аналізу та оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій.....	13
1.3. Туристична привабливість регіонів як комплексний фактор формування туристичного продукту.....	17
РОЗДІЛ 2. РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ	24
2.1. Природні та історико-культурні ресурси Харківської області.....	24
2.2. Географічна оцінка туристичної привабливості та рівня використання рекреаційно-туристичних ресурсів у Харківській області	32
2.3. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області	42
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	51
3.1. Географічні підходи до вдосконалення використання природних, історико-культурних та інфраструктурних туристичних ресурсів Харківської області... ..	51
3.2. Пропозиції щодо підвищення ефективності використання туристичних ресурсів у стратегічному розвитку регіону	57
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Обґрунтування вибору обраної теми дослідження. У сучасних умовах активного соціально-економічного розвитку та регіональної трансформації туризм і рекреація розглядаються як стратегічно важливі напрями просторової організації суспільства. Рекреаційно-туристичні ресурси виступають основою не лише для організації відпочинку та оздоровлення населення, але й як потужний чинник економічного зростання територій, їх культурної ідентичності та екологічної стабільності.

Харківська область посідає важливе місце в системі адміністративно-територіального устрою України та має розмаїття природних ландшафтів, пам'яток історико-культурної спадщини, розвинену освітню, наукову та частково туристичну інфраструктуру. Водночас туристичний потенціал регіону залишається реалізованим лише частково, що зумовлює потребу в науковому осмисленні особливостей його формування, структури, поточного стану та перспектив подальшого розвитку.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення і раціонального використання рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області з урахуванням сучасних викликів і можливостей регіонального розвитку. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту на основі локальних ресурсів сприятиме зростанню інвестиційної привабливості території, підвищенню рівня зайнятості та створенню умов для збалансованого просторового розвитку.

Об'єктом дослідження є рекреаційно-туристичні ресурси Харківської області.

Предмет дослідження: просторово-функціональні особливості формування, використання та перспектив розвитку рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області.

Метою роботи є комплексний аналіз стану та структури рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області та розробка практичних рекомендацій щодо їх ефективного використання в контексті регіонального розвитку.

Для досягнення мети визначено такі завдання дослідження:

1. з'ясувати сутність, значення та класифікацію рекреаційно-туристичних ресурсів, а також охарактеризувати основні методичні підходи до їх географічного аналізу та оцінки;
2. визначити туристичну привабливість Харківської області як передумову формування туристичного продукту;
3. дослідити природні та історико-культурні ресурси Харківської області, визначити їх туристичний потенціал;
4. надати географічну оцінку рівня використання рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області, виявити проблеми та перспективи розвитку;
5. розробити практичні рекомендації та пропозиції щодо підвищення ефективності використання туристичних ресурсів у стратегічному розвитку регіону.

Матеріали та джерела інформації. Інформаційну базу дослідження склали статистичні дані Державної служби статистики України та Харківської обласної військової адміністрації, офіційні звіти управлінь туризму та екології, картографічні матеріали (топографічні та тематичні карти, ресурси Google Earth), наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, а також інформація, розміщена на офіційних сайтах туристичних об'єктів Харківщини.

Методологічні положення та методичний апарат дослідження. Дослідження базується на загальнонаукових принципах об'єктивності, системності, територіального підходу та інтегральності. Метод аналізу та синтезу літературних джерел використано при вивченні наукових підходів до класифікації та оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів. Порівняльно-

географічний метод застосовувався для зіставлення рівня розвитку туристичної інфраструктури в різних частинах області.

Статистичний аналіз і узагальнення даних дали змогу оцінити показники туристичної активності, чисельності відвідувачів, кількості об'єктів та загального стану туристичної сфери. Картографування і географічне моделювання були використані для візуалізації просторової структури туристичних ресурсів та їх концентрації. Елементи експертного оцінювання і SWOT-аналізу застосовано для виявлення сильних і слабких сторін туристичного потенціалу області та обґрунтування напрямів його покращення.

Особистий внесок. Особисто мною було проведено збір та первинну обробку польових матеріалів, виконано аналіз туристичної привабливості вибраних об'єктів, складено аналітичні таблиці та картографічні зображення, розроблено авторські рекомендації щодо вдосконалення використання туристичних ресурсів, адаптовані до особливостей Харківської області.

Структура роботи складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел (47 найменувань). Загальний обсяг – 73 сторінки, містить 15 ілюстрацій, 16 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Сутність, значення та класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів

Рекреаційно-туристичні ресурси – це об’єкти і явища природного та антропогенного походження, які можуть бути використані для задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні, пізнанні, культурному збагаченні та організації туристичної діяльності [9, с.47]. Вони є базовою категорією сучасної туристичної географії, оскільки визначають зміст і потенціал території щодо розвитку рекреаційної інфраструктури, впливають на привабливість туристичного продукту та формують умови для сталого просторового розвитку.

Термін «рекреаційно-туристичні ресурси» охоплює як природні передумови (ландшафти, клімат, водойми, біорізноманіття), так і створені людиною чинники (архітектурна спадщина, музеї, культурні об’єкти, інституції), що свідчить про його комплексний і міждисциплінарний характер [17, с.21].

У науковому дискурсі дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів активно розвивається завдяки працям провідних українських географів, економіко-географів і фахівців у сфері туризму. Серед них слід виокремити Бейдика О., Любіцеву О., Панкову Є., Стафійчука В., Твердохліба І. та Крук С. [38, с.89], які запропонували різні, але взаємодоповнюючі підходи до розуміння сутності, структури й функцій рекреаційно-туристичних ресурсів.

Вони досліджували ресурси як у межах соціально-економічної та рекреаційної географії, так і в контексті просторової організації туризму, розкриваючи роль природних, антропогенних і культурних складових у формуванні туристичного потенціалу території.

Кожен із них сформулював власне визначення, виходячи з акцентів на функціональній, просторовій, споживчій чи управлінській природі цього поняття (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення рекреаційно-туристичних ресурсів за вітчизняними дослідниками

Автор	Визначення
Бейдик О. О.	Рекреаційно-туристичні ресурси – це сукупність природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних об'єктів і явищ, які використовуються для туризму, лікування, оздоровлення, впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів, їх спеціалізацію та економічну ефективність.
Любіцева О. О.	Рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти і явища природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму, задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні, пізнанні та культурному збагаченні.
Гузенко А. В.	Рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти і явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення і впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність.
Алешугіна Н. О. та ін.	Рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти і явища природного та антропогенного походження, які можуть бути використані для задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні, пізнанні та культурному збагаченні, а також для розвитку туризму і рекреації.

Джерело: складено автором на основі [20, с.44]

Проведений порівняльний аналіз підходів свідчить, що в українській науковій традиції рекреаційно-туристичні ресурси розглядаються як багатокomпонентне явище, у складі якого об'єднуються природні, антропогенні та соціокультурні чинники. Більшість авторів сходяться на тому, що ці ресурси не лише забезпечують базу для туристичної діяльності, але й виступають важливим елементом просторової організації територій.

Бейдик О. О. та Гузенко А. В. акцентують на взаємозв'язку ресурсів із територіальною структурою рекреаційної діяльності: вони розглядають ресурси як складову механізмів спеціалізації регіонів, формування рекреаційних районів і розвитку інфраструктури [20, с.44]. Їхні підходи базуються на класичних засадах економіко-географічного районування.

Натомість Любіцева О. О. та Алешугіна Н. О. зосереджують увагу на функціональній ролі ресурсів у задоволенні потреб населення [20, с.44]. Для них першочерговим є змістовне наповнення поняття «ресурс» через можливості пізнання, відпочинку, оздоровлення й культурного розвитку. Ці підходи тяжіють до соціально-гуманітарної парадигми.

Загалом, відмінності між трактуваннями зводяться до трьох основних аспектів:

- по-перше, ступінь інтеграції природних і соціокультурних складових;
- по-друге, акцент на економіко-географічній чи гуманітарній функції ресурсів;
- по-третє, фокус на потенціалі ресурсів або на вже існуючих об'єктах туристичного використання.

Таке розмаїття підходів створює підґрунтя для комплексного вивчення ресурсного потенціалу територій, що є особливо важливим в умовах регіонального планування та формування стратегій розвитку туризму.

Слід зауважити, що туристичні ресурси є категорією, яка змінюється з часом. Їх склад і значення залежать від трансформації рекреаційних потреб суспільства: із появою нових форм дозвілля до туристичної діяльності залучаються додаткові елементи природного й соціально-антропогенного походження. Це підтверджує динамічний характер туристичних ресурсів як явища.

Туристичні ресурси – це природні, природно-антропогенні або соціокультурні об'єкти і явища, що мають привабливість, екскурсійну значущість, доступність, відповідні кліматичні та пейзажні характеристики й можуть бути використані для задоволення туристичних потреб [46].

До основних властивостей туристичних ресурсів належать: привабливість; доступність і транспортна досяжність; ступінь дослідженості; кліматичні й пейзажні умови; унікальність, екскурсійна значущість; соціально-демографічні характеристики.

Рекреаційні ресурси – це природні й антропогенні об’єкти та процеси, здатні забезпечити відпочинок, оздоровлення й відновлення фізичних та емоційних сил людини [28, с.55]. Вони характеризуються цілісністю, динамічністю, місткістю, екологічною стійкістю, надійністю й соціальною цінністю.

Вивчення кількісних та якісних характеристик рекреаційно-туристичних ресурсів дозволяє оцінити їх потенціал, придатність до використання та роль у просторовій організації туризму. Узагальнену схему цих характеристик подано на рис. 1.1.

Обсяг запасів	<ul style="list-style-type: none"> Характеризує наявні ресурси (наприклад, дебіт мінеральних джерел, ємність туристичних маршрутів), що дозволяють оцінити потенціал навантаження і рівень освоєння території
Масштаб поширення	<ul style="list-style-type: none"> Охоплює площу водоносних горизонтів, лісових масивів, пляжних зон тощо, що визначає рекреаційну придатність ландшафтів
Тривалість експлуатаційного періоду	<ul style="list-style-type: none"> Сезонна придатність ресурсів до використання (літній, зимовий, міжсезонний періоди)
Просторова концентрація	<ul style="list-style-type: none"> Ступінь локалізації ресурсів, що зумовлює тяжіння туристичних потоків і розвиток інфраструктури
Низька капіталомісткість	<ul style="list-style-type: none"> Доступність освоєння ресурсів за помірних інвестицій та відносно невеликих експлуатаційних витрат
Повторне використання	<ul style="list-style-type: none"> Можливість багаторазової експлуатації без істотного зниження якості за умови дотримання природоохоронних вимог
Універсальність	<ul style="list-style-type: none"> Здатність ресурсу забезпечувати умови для різних видів рекреаційної активності (спортивної, пізнавальної, лікувальної)
Інформативність та унікальність	<ul style="list-style-type: none"> Об’єктивні властивості ресурсів, що підвищують туристичну привабливість та мотивують відвідування
Соціальна спрямованість	<ul style="list-style-type: none"> Здатність ресурсів сприяти підвищенню якості життя населення, його оздоровленню та культурному розвитку

Рис. 1.1. Основні кількісні та якісні характеристики рекреаційно-туристичних ресурсів [28, с.55]

Аналіз наведених характеристик (рис. 1.1) свідчить про багатофакторну природу рекреаційно-туристичних ресурсів, що визначає їхню складність у процесі оцінювання та використання.

З одного боку, переважають кількісні параметри, такі як обсяг запасів, площа поширення та сезонність експлуатації, які дають змогу визначити фізичні межі та потенційну ємність ресурсів. З іншого боку, якісні характеристики – інформативність, соціальна спрямованість, унікальність, універсальність – відображають цінність ресурсів з позиції попиту туристів.

Один із основних напрямів вивчення рекреаційно-туристичних ресурсів — їх класифікація за походженням і функціями. У науковій літературі зазвичай виділяють три головні групи: природні, суспільні та подієві ресурси.

Узагальнену класифікацію природних рекреаційно-туристичних ресурсів подано на рисунку 1.2.

Кліматотерапевтичні	<ul style="list-style-type: none"> • кліматичні умови, що позитивно впливають на здоров'я та створюють комфорт для відпочинку
Водні	<ul style="list-style-type: none"> • водойми, придатні для рекреації, оздоровлення й водного туризму
Бальнеологічні	<ul style="list-style-type: none"> • мінеральні води й лікувальні грязі, що використовуються для санаторного лікування
Ландшафтні	<ul style="list-style-type: none"> • природні комплекси з високою естетичною, оздоровчою й пізнавальною цінністю
Лісові	<ul style="list-style-type: none"> • лісові масиви з фітонцидною дією, важливі для екотуризму й оздоровлення
Орографічні (рельєфні)	<ul style="list-style-type: none"> • гірські форми рельєфу, що забезпечують умови для активного туризму
Флоро-фауністичні	<ul style="list-style-type: none"> • природні об'єкти з біологічною цінністю, придатні для наукового й екологічного туризму

Рис. 1.2. Класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів [38, с.59]

Як показано на рис. 1.2, до природних рекреаційно-туристичних ресурсів належать ключові типи, кожен з яких відіграє важливу роль у формуванні умов для відпочинку, оздоровлення та туристичної діяльності. Зокрема, це: кліматотерапевтичні; водні; бальнеологічні; ландшафтні; лісові; орографічні; флоро-фауністичні [38, с.59].

Кліматотерапевтичні ресурси охоплюють природні умови, що сприяють оздоровленню та створюють комфорт для відпочинку. Це переважно регіони з м'яким кліматом, наприклад, Закарпаття чи окремі райони Поділля.

Водні ресурси – це річки, озера та морське узбережжя, які використовуються для купання, риболовлі, водних видів спорту. В Україні це Шацькі озера, Дніпро, узбережжя Чорного й Азовського морів.

Бальнеологічні ресурси включають мінеральні води, лікувальні грязі та термальні джерела, що є основою для санаторно-курортного туризму. Найвідоміші з них – Трускавець, Хмільник, Східниця.

Ландшафтні ресурси – це природні комплекси з високою естетичною й пізнавальною цінністю: Карпати, Подільські Товтри, Бузький Гранд-каньйон.

Лісові ресурси мають значення завдяки своїм оздоровчим властивостям і придатні для екотуризму та спокійного відпочинку. До таких належать ліси Полісся та Карпат.

Орографічні ресурси пов'язані з рельєфом території – гірські масиви, які сприяють розвитку активного туризму. Це Карпатські вершини: Говерла, Петрос та ін.

Флоро-фауністичні ресурси охоплюють території з багатою біосферою, що мають значення для екологічного туризму й наукових досліджень [32]. Наприклад: Асканія-Нова, Карпатський національний парк, Дунайський заповідник.

Окрім природних ресурсів, істотне значення мають також суспільні та подієві туристичні ресурси. Вони забезпечують змістовне наповнення

туристичного продукту, формують культурний ландшафт території та підсилюють її туристичну привабливість (рис. 1.3).

Суспільні туристичні ресурси	Події туристичні ресурси
<ul style="list-style-type: none"> • Архітектурні – історично цінні будівлі, споруди, ансамблі культурного, оборонного або громадського призначення • Археологічні – залишки давніх поселень, пам'ятки матеріальної культури, що мають наукову й культурну цінність • Культурно-пізнавальні – музеї, меморіальні комплекси, місця, пов'язані з видатними особистостями чи подіями, об'єкти історичної пам'яті 	<ul style="list-style-type: none"> • Фестивалі, свята, події – культурні, мистецькі, релігійні або спортивні заходи, які слугують мотивацією для подорожі та сприяють розвитку туристичної інфраструктури

Рис. 1.3. Класифікація суспільних і подієвих рекреаційно-туристичних ресурсів [38, с.162]

Після аналізу суспільних та подієвих туристичних ресурсів (рис. 1.3) можна зробити висновок, що вони доповнюють природний потенціал території, забезпечуючи багатогранність туристичних вражень. Їх наявність сприяє активізації культурного, пізнавального та подієвого туризму, формуючи сталі туристичні потоки впродовж усього року.

Таким чином, рекреаційно-туристичні ресурси – це сукупність природних, антропогенних та соціокультурних об'єктів, явищ і чинників, які мають потенціал для задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні, пізнанні та культурному збагаченні, а також можуть бути використані для формування туристичного продукту й організації туристичної діяльності.

Вони виступають основою для розвитку рекреаційної інфраструктури, впливають на просторову організацію туризму та забезпечують соціально-економічний ефект у межах регіонального і національного рівнів.

1.2. Методичні підходи до географічного аналізу та оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій

Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій є важливою складовою прикладної географії та просторового планування. У сучасній науковій літературі сформувалося кілька підходів до аналізу цього потенціалу, кожен з яких акцентує увагу на окремих аспектах: природних, економічних, інфраструктурних або емоційно-соціальних.

Ці підходи лежать в основі сучасного географічного аналізу, оскільки враховують просторову структуру, доступність ресурсів, взаємодію людини з ландшафтом та регіональні відмінності в освоєнні територій.

На думку Бейдика О. О., оцінка повинна включати психолого-естетичний компонент, оскільки турист сприймає територію не лише раціонально, а й через призму емоцій [34, с.128]. Він зазначає, що краса ландшафту, гармонія середовища та настроїв мають вирішальне значення для туристичної привабливості.

Красовський Ю. М. у своїх роботах акцентує увагу на економіко-рентному підході, який дозволяє аналізувати території як джерела економічного прибутку. Він вважає, що для ефективного управління туристичними ресурсами важливо враховувати потенційний дохід, який можна отримати від освоєння тієї чи іншої місцевості.

Шевчук В. Я. пропонує використовувати екологічний підхід, що базується на оцінці стійкості природного середовища до антропогенного навантаження. Він наголошує, що інтенсивний розвиток туризму без урахування екологічних обмежень може призвести до деградації ресурсів.

У свою чергу, Мозговий І. В. та Балабанов І. Т. наголошують на важливості інтегрального підходу, який передбачає оцінювання території з урахуванням природних, соціально-економічних та інфраструктурних чинників у комплексі. Така комплексність забезпечує більш повне бачення потенціалу

території та дозволяє використовувати результати оцінки в регіональному плануванні.

Дослідниці Бут Т. та Корнієнко О. пропонують сучасну методика інтегрального оцінювання, яка базується на кількісному аналізі статистичних показників із подальшим розрахунком індексу туристичної привабливості [34, с.128]. Такий підхід є особливо актуальним у порівняльних дослідженнях регіонів і дозволяє об'єктивно відобразити рівень туристичної освоєності.

Комплексний підхід до оцінки ресурсів подано також у працях Герасименка В. та Саранчі М., які розглядають туристичний потенціал як систему взаємопов'язаних факторів – природних, історико-культурних і соціально-економічних. Вони підкреслюють важливість міждисциплінарного аналізу, що дозволяє побачити не лише окремі характеристики, а й цілісну структуру туристичного середовища.

Усі ці підходи демонструють, що не існує універсального методу оцінювання. Найбільш ефективним підходом сучасні дослідники вважають поєднання кількісних та якісних методів, що враховують як об'єктивні характеристики території, так і сприйняття її туристами.

З урахуванням вищенаведених досліджень, можна виокремити основні методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій, що набули поширення в сучасній українській географічній науці (табл. 1.2).

Їхні особливості можна узагальнити:

– психолого-естетичний – корисний для аналізу туристичних вражень і маркетингових стратегій;

– економіко-рентний – застосовується у фінансових розрахунках і привабливості інвесторів;

– екологічний – дозволяє оцінити стійкість природного середовища до туристичного навантаження;

– комплексно-інтегральний – є універсальним та найбільш збалансованим підходом, що поєднує різні критерії оцінювання.

Таблиця 1.2

Основні науково-методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій

№	Назва підходу	Характеристика	Автори	Переваги	Недоліки
1	Психолого-естетичний	Акцентує увагу на емоційному, візуальному, сенсорному сприйнятті місцевості туристом	Бейдик О. О.	Орієнтується на очікування туристів, важливий для маркетингу	Важко формалізувати, переважає суб'єктивність
2	Технологічний	Оцінює рівень облаштованості території, наявність транспортних, сервісних умов	Пархоменко В. П.	Практичність, дозволяє виявити реальні "вузькі місця" розвитку	Ігнорує унікальність ландшафту або культурних ресурсів
3	Економіко-рентний	Визначає потенціал території як джерела економічного прибутку	Красовський Ю. М.	Об'єктивність, підходить для інвесторів	Не враховує екологічну межу навантаження
4	Екологічний	Досліджує стан природного середовища, рівень антропогенного впливу	Шевчук В. Я.	Дає змогу оцінити допустимий рівень туристичної активності	Вимагає екологічного моніторингу, складність узагальнень
5	Картографо-аналітичний	Застосування ГІС, карт, аналітичних візуалізацій для оцінки просторових характеристик	Лобанова І. І.	Візуалізація, масштабність, можливість просторового аналізу	Потребує спеціалізованих інструментів і навичок
6	Комплексно-інтегральний	Поєднує кілька підходів в одному оцінювальному процесі	Мозговий І. В., Балабанов І. Т.	Універсальність, глибина оцінки	Може бути перевантаженим, потребує значного ресурсу

Джерело: [34, с.128]

Розглянуті підходи (табл. 1.2) свідчать про різноманітність методичних рішень, які обумовлені змістом і завданнями конкретного дослідження.

Психолого-естетичний підхід важливий при аналізі туристичних вражень, економіко-рентний – для стратегій залучення інвестицій, а екологічний – для сталого використання ресурсів. Особливої уваги заслуговує комплексно-інтегральний підхід, оскільки він дозволяє об'єднувати кілька методик і адаптувати аналіз під конкретні умови території [34, с.129].

У доповнення до теоретичних засад, у дослідженнях широко застосовуються й практичні методи, що дозволяють перейти від концептуального аналізу до конкретних оцінок територій (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Практичні методи оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій

№	Назва методу	Суть і особливості застосування	Застосування / приклади	Ефективність
1	Бальний (рейтинговий) аналіз	Кількісна оцінка об'єктів за шкалою заздалегідь визначених критеріїв	Оцінка територій Одещини, Прикарпаття	Простий у застосуванні, добре структурує дані
2	Метод експертного оцінювання	Результати ґрунтуються на думках досвідчених спеціалістів	Аналіз потенціалу Полісся, Закарпаття	Суб'єктивність компенсується досвідом експертів
3	SWOT-аналіз	Визначення сильних, слабких сторін, можливостей та загроз	Територіальне планування у громадах	Гарно підходить для стратегічного бачення
4	ГІС-моделювання	Просторовий аналіз з урахуванням кількох критеріїв у ГІС-середовищі	Формування туристичних маршрутів	Найточніший, але потребує технічних навичок
5	Методи анкетування туристів	Отримання первинної інформації про сприйняття туристичного середовища	Курортні зони Чорного моря	Дає доступ до реального споживчого досвіду
6	Інтегральна оцінка	Об'єднання показників у єдиний зведений індекс потенціалу	Комплексні дослідження регіонів	Найповніша картина, зручно для порівнянь

Джерело: [34, с.128]

Методи, наведені в таблиці 1.3, дають змогу практично реалізувати різні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу залежно від умов і наявних даних. Їхні особливості можна узагальнити так:

- бальний аналіз – дозволяє кількісно порівнювати об'єкти за системою критеріїв;
- експертне оцінювання – ефективне за браку статистичних даних;
- SWOT-аналіз – допомагає формувати стратегічне бачення розвитку туризму;
- ГІС-моделювання – забезпечує точність і наочність просторового аналізу;
- анкетування туристів – надає інформацію про реальне сприйняття дестинацій;
- інтегральна оцінка – дає зведене уявлення про загальний потенціал території.

Також методи анкетування і експертного оцінювання забезпечують додаткову глибину за рахунок включення реального досвіду користувачів та фахівців. SWOT-аналіз, у свою чергу, корисний при стратегічному плануванні і визначенні пріоритетних напрямів розвитку туризму в регіонах.

Таким чином, методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій є багат шаровими й міждисциплінарними. Їхнє ефективне застосування передбачає адаптацію до конкретного регіону, типу ресурсів та цілей дослідження. Універсального підходу не існує, однак оптимальним є поєднання кількох методів, що дозволяє отримати об'єктивні, просторово точні й аналітично повні результати.

1.3. Туристична привабливість регіонів як комплексний фактор формування туристичного продукту

Туристична привабливість є невід’ємною складовою при створенні конкурентного туристичного продукту. Вона відображає здатність певної території задовольнити очікування й потреби туристів, забезпечити комфортні умови для відпочинку та залишити позитивні враження. Визначення рівня привабливості дозволяє краще формувати пропозиції, які відповідають попиту на туристичні послуги в кожному регіоні.

Згідно з науковими дослідженнями, туристична привабливість розглядається як сукупність об’єктивних і суб’єктивних чинників, що впливають на привабливість території в очах потенційного туриста.

Корольова О. та Омуш М. підкреслюють, що це не лише наявність ресурсів, але й їх доступність, функціональність, рівень інфраструктури, безпека та соціально-економічні умови, які комплексно формують туристичну пропозицію [37, с.301]

Формування привабливості регіону залежить від цілого ряду чинників, які можна згрупувати за функціональними ознаками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Основні складові туристичної привабливості регіонів

№	Група факторів	Приклади факторів
1	Природні ресурси	Клімат, різноманітність ландшафтів, водні об’єкти, природні заповідники
2	Історико-культурні ресурси	Архітектурні пам’ятки, історичні місця, етнічна спадщина, місцеві традиції
3	Транспортно-інфраструктурні	Доступність громадського транспорту, якість дорожньої мережі, наявність готельної бази
4	Соціально-економічні умови	Безпека, рівень обслуговування, ціни, економічна стабільність
5	Інформаційно-комунікаційні	Наявність сайтів, мобільних додатків, туристичних центрів, цифрова доступність
6	Інституційні фактори	Підтримка з боку держави, стратегічні програми розвитку туризму

Джерело: [37, с.301]

Дослідження вітчизняних науковців дозволяють здійснити умовну класифікацію регіонів України за рівнем туристичної привабливості [20, с.163]:

– До регіонів із високими показниками привабливості належать Львівська, Одеська області та місто Київ, де сформована якісна туристична інфраструктура та значна концентрація культурних і природних ресурсів.

– Регіони зі середнім рівнем привабливості включають Харківську, Херсонську, Дніпропетровську, Миколаївську та Запорізьку області.

– Території з низьким рівнем привабливості – це переважно периферійні регіони, які потребують додаткових інвестицій, розвитку логістики та просування на туристичному ринку.

Таке зонування вказує на необхідність регіоналізації туристичної політики й створення спеціалізованих продуктів із урахуванням місцевої специфіки.

Рівень туристичної привабливості визначає зміст і спрямованість туристичного продукту. Природні та культурні ресурси формують основу для розвитку окремих видів туризму, а їх поєднання — для орієнтації на певні групи споживачів туристичних послуг (рис. 1.4).

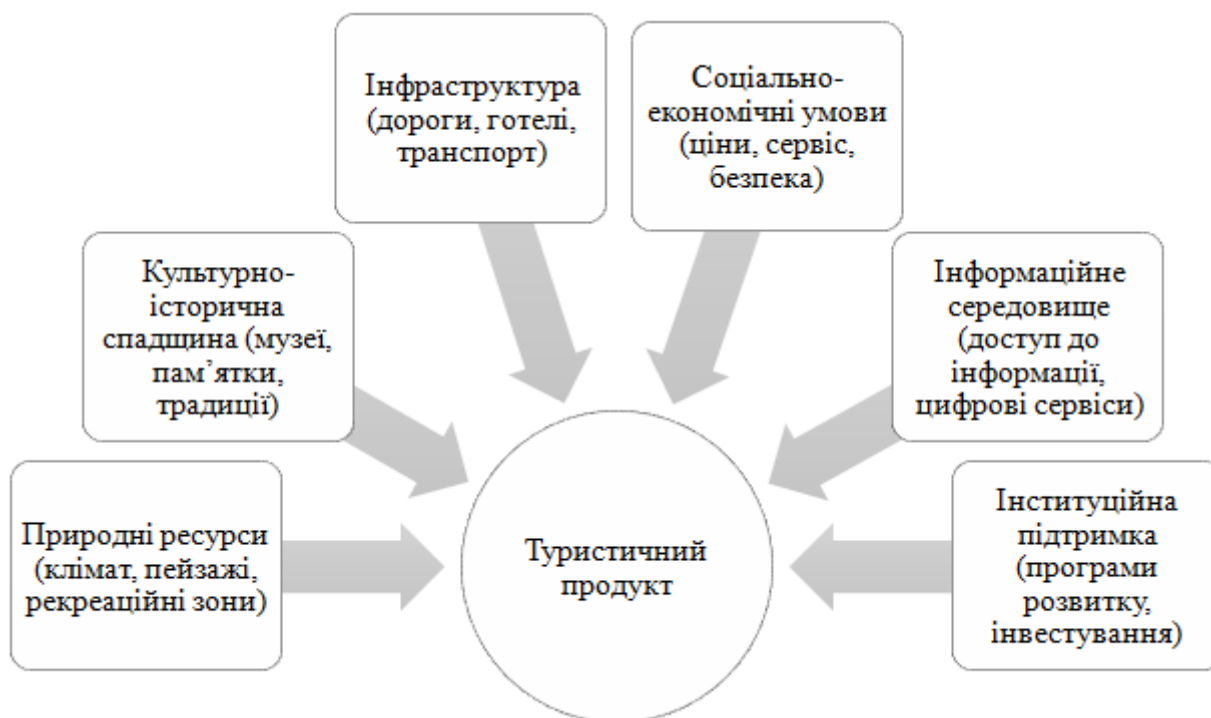

Рис. 1.4. Структурна модель впливу факторів туристичної привабливості на формування туристичного продукту [9, с.158]

У центрі схеми розташовано головний об'єкт – туристичний продукт, а навколо нього – шість основних факторів, кожен із яких чинить вплив:

– природні ресурси – створюють основу для рекреаційної привабливості, екотуризму, оздоровчого відпочинку;

– культурно-історична спадщина – формує базу для культурно-пізнавального, етнографічного й подієвого туризму;

– інфраструктура – визначає рівень комфорту, зручності й доступності, впливає на тривалість і якість перебування;

– соціально-економічні умови – впливають на доступність послуг, рівень обслуговування, безпеку й загальну привабливість середньостатистичного туриста;

– інформаційне середовище – забезпечує впізнаваність регіону, доступ до туристичних маршрутів і сервісів, впливає на маркетингову комунікацію;

– інституційна підтримка – включає програми державного стимулювання туризму, залучення інвестицій, створення умов для сталого розвитку туризму.

Усі ці елементи взаємопов'язані, їхня сукупна дія формує комплексний туристичний продукт, що відповідає вимогам сучасного туриста, враховує тренди попиту й дозволяє регіону займати конкурентні позиції на туристичному ринку.

У межах системи управління регіональним розвитком туристична привабливість посідає одне з провідних місць серед чинників, що визначають загальну привабливість території. Вона тісно пов'язана з іншими складовими – інвестиційною, міграційною та діловою привабливістю – і, у свою чергу, безпосередньо впливає на конкурентоспроможність регіону. Туризм розглядається як галузь, що здатна формувати позитивний імідж, підвищувати соціально-економічні показники, створювати робочі місця, залучати інвестиції та активізувати міжрегіональні зв'язки.

Туристична привабливість є важливим інструментом не лише в розвитку туризму, а й у досягненні стратегічних цілей територіального управління. Її

підвищення потребує узгодженої політики державних і місцевих органів влади, якісної інфраструктури, професійних кадрів і належної презентації регіону на внутрішньому й зовнішньому ринках [38, с.178].

Завдяки цьому туристична привабливість формує основу для створення змістовного, структурованого та конкурентоспроможного туристичного продукту. Схематичне представлення ролі туристичної привабливості в системі регіонального управління подано на рис. 1.5.

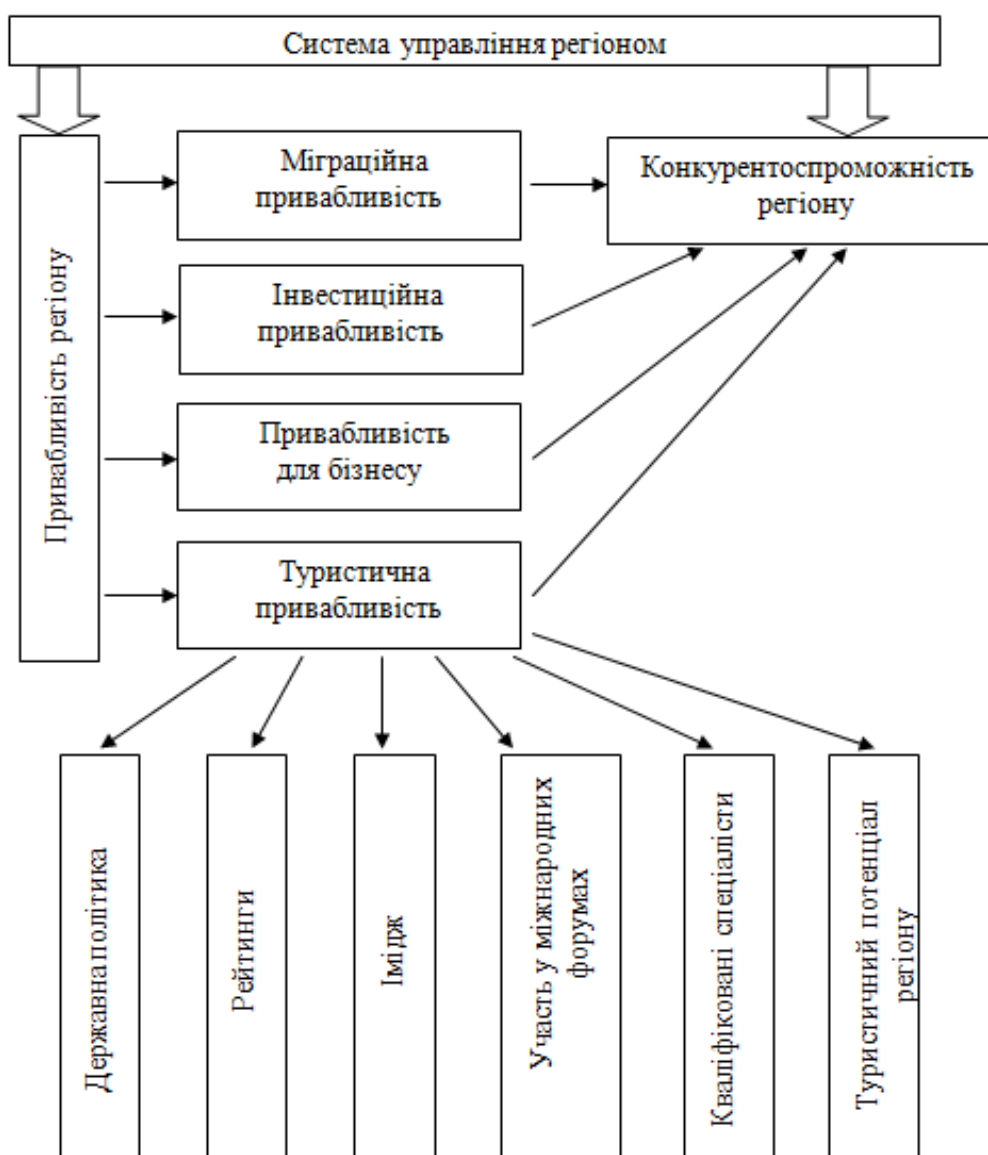

Рис. 1.5. Значення туристичної привабливості в системі стратегічного управління регіоном [38, с.178]

Туристична привабливість виконує функцію базового чинника, що

активізує ключові напрямки формування туристичного продукту регіону. Вона не лише стимулює попит, а й визначає якісні характеристики пропозиції, формуючи умови для її створення, адаптації та просування.

Кожен із наведених елементів (рис. 1.5) виконує специфічну функцію у цьому процесі:

- державна політика – задає стратегічні пріоритети розвитку туризму, формує правове й економічне середовище для реалізації туристичних ініціатив;

- рейтинги – впливають на сприйняття регіону туристами та інвесторами, формують конкурентну репутацію;

- імідж – створює очікування щодо якості й унікальності туристичної пропозиції;

- участь у міжнародних форумах – сприяє промоції регіонального продукту, встановленню партнерств та залученню цільових аудиторій;

- кваліфіковані спеціалісти – забезпечують якість послуг, підтримують розвиток нових напрямів туризму;

- туристичний потенціал регіону – є базою для генерації пропозицій, які враховують природні, культурні й інфраструктурні ресурси.

Таким чином, сукупність цих чинників, зумовлених рівнем туристичної привабливості, забезпечує цілісне бачення регіону як туристичної дестинації та формує базу для створення конкурентоспроможного туристичного продукту.

Туристична привабливість є базовою умовою для створення туристичного продукту, що відповідає очікуванням сучасного споживача. Її вплив охоплює весь процес – від вибору виду туризму до позиціонування на ринку, забезпечуючи регіону конкурентні переваги та сталі перспективи розвитку.

У результаті розгляду теоретичних підходів до аналізу туристично-рекреаційного потенціалу було з'ясовано, що комплексна оцінка території базується на поєднанні кількох методологічних підходів: інтегрального, психолого-естетичного, економіко-рентного та інших. Визначено, що кожен із

них дозволяє по-різному інтерпретувати потенціал і привабливість регіону залежно від цілей оцінювання, але найбільш ефективними є поєднані багатофакторні підходи.

Також було встановлено, що туристична привабливість – це не лише набір ресурсів, а складна система взаємодії природних, інфраструктурних, соціально-економічних, інформаційних та інституційних чинників. Її правильне розуміння й управління дозволяє територіям не лише залучати туристичні потоки, а й формувати конкурентоспроможний туристичний продукт, здатний адаптуватися до сучасних вимог туристичного ринку.

Цей підхід цілком відповідає географічній науці, яка досліджує територіальні системи в їхній динаміці, функціональності та взаємодії з господарськими і соціальними процесами, зокрема у сфері туризму.

У підсумку, туристична привабливість регіону – це багатокомпонентне явище, яке формується в результаті взаємодії природних, соціальних, культурних, інституційних та інформаційних чинників. Її рівень прямо впливає на якість та унікальність туристичного продукту, конкурентоздатність регіону й обсяг туристичних потоків. Тому глибокий аналіз і активне управління факторами привабливості є необхідною умовою для стратегічного планування у сфері туризму.

РОЗДІЛ 2. РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Природні та історико-культурні ресурси Харківської області

Харківська область характеризується багатим і різноманітним туристичним потенціалом, що базується на поєднанні природних, історичних і культурних ресурсів. Географічне розташування області, її ландшафтна мозаїчність, багатство водних об'єктів, наявність природоохоронних територій, а також історична глибина і культурна спадщина створюють передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

Туристичні ресурси Харківської області доцільно класифікувати за географічним підходом, який враховує як тип ресурсів, так і просторові особливості їх розміщення [23]. Регіон вирізняється поліфункціональністю туристичного потенціалу – природного, історико-культурного та змішаного, з чіткою локалізацією ресурсів у межах районів і кластерів.

Харківська область лежить на межі лісостепової та степової зон, що зумовлює високу різноманітність її природних умов. Регіон вирізняється помірно континентальним кліматом: середньорічна температура становить $+21^{\circ}\text{C}$ улітку та -7°C взимку, опади – близько 540 мм на рік [42].

Природна гідросистема включає [7] понад 156 річок (найбільші – Сіверський Донець, Оріль, Оскіл); 36 озер; близько 2000 ставків; 50 водосховищ. Дані природні ресурси мають як екологічну, так і рекреаційну функцію. Серед найбільших водосховищ – Печенізьке, Краснопавлівське. Найбільшим озером регіону є Лиман у межах Чугуївського району, що слугує джерелом водопостачання і рибного господарства.

Лісові масиви області займають понад 318 тис. га, переважно дубово-соснового складу, із численними байрачними ділянками [19]. У поєднанні з балковими ландшафтами вони створюють умови для розвитку екотуризму,

кемпінгу та відпочинку на природі. Значний потенціал мають сади площею 275 км².

Область має три національні природні парки – «Гомільшанські ліси», «Дворічанський», «Слобожанський», а також 237 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 65 701 га. До мисливських угідь віднесено 2 639,4 тис. га.

Серед дендрологічних парків вирізняються Краснокутський дендропарк (понад 300 видів рослин, печери Петропавлівського монастиря), Дендропарк ХНАУ ім. В. В. Докучаєва (900 видів рослин, площа 23,2 га).

Перед подальшим аналізом доцільно узагальнити фізико-географічні характеристики області, що формують основу для розвитку природного туризму (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Фізико-географічні особливості Харківської області як основа природного туризму

№	Показник	Характеристика	Туристичне значення
1	Географічне положення	Перехід між лісостепом і степом	Різноманіття природних ландшафтів
2	Клімат	Помірно-континентальний, +21°C влітку, -7°C взимку	Комфорт для сезонного туризму
3	Рельєф	Переважно рівнинний	Зручність для піших маршрутів
4	Водні ресурси	Сіверський Донець, 50 водосховищ, 1910 ставків	Водний туризм, риболовля, зрошення
5	Ліси	318 тис. га, дуб, сосна, липа	Екотуризм, відпочинок, оздоровлення
6	Озера	36 природних озер (Лиман, Біле, Борове)	Купання, відпочинок, рибальство
7	Природоохоронні об'єкти	3 національні парки, 237 ПЗФ	Екотуризм, освіта, наукові екскурсії

Джерело: складено автором на основі [7]

Аналіз природних туристичних ресурсів (табл. 2.1), свідчить про їх чітку просторову організацію в межах області. Так, водні об'єкти зосереджені переважно у східній та південно-східній частинах регіону, зокрема вздовж

річки Сіверський Донець, що створює осередки водного туризму та активного відпочинку.

Лісові території, зокрема байрачні масиви, охоплюють переважно центральну частину області — територію сучасного Чугуївського району, зокрема Зміївської громади, де зосереджені маршрути для піших прогулянок і кемпінгу.

Мінеральні джерела мають локальне, але важливе значення в лікувально-оздоровчому туризмі. Вони зосереджені в межах Харківського та Берестинського районів.

Природоохоронні комплекси – національні парки та заповідники – відіграють ключову роль у розвитку екотуризму, наукових досліджень і просвітницької діяльності. Їхня концентрація у північній та східній частинах регіону свідчить про нерівномірність ресурсної бази [19].

Степові екосистеми, хоч і трансформовані внаслідок господарської діяльності, зберігають цінні природні фрагменти на території сучасних Ізюмського та Берестинського районів, що може бути основою для біотуризму й фотоекспедицій.

Розглянуті дані засвідчують, що Харківська область володіє:

1. багатим і різноплановим природним потенціалом – від водних артерій і озер до лісів і степових екосистем;
2. різною щільністю розміщення природних туристичних ресурсів, що створює умови для розвитку окремих видів туризму в різних частинах області;
3. природними передумовами для водного, екологічного, оздоровчого та біотуризму у межах природоохоронних територій.

У структурі природних ресурсів провідне місце посідають:

- водні об’єкти (річки, водосховища, озера), які зосереджені переважно в Чугуївському, Ізюмському та Куп’янському районах;
- ліси й байрачні масиви, що забезпечують екологічну рівновагу й умови для пішохідного та оздоровчого туризму;

– природоохоронні території, серед яких виділяються три національні парки – «Гомільшанські ліси», «Слобожанський» і «Дворічанський».

Таким чином, аналіз природних туристичних ресурсів Харківської області дозволяє зробити висновки про високий рівень рекреаційного потенціалу області. Фізико-географічні умови Харківської області формують сприятливу основу для розвитку різних видів природного туризму. Водночас для комплексної оцінки рекреаційного потенціалу важливо не лише враховувати природні передумови, а й типи ресурсів, їх значення та географічне розміщення. Тому було систематизовано основні природні туристичні ресурси Харківської області за видами, характером використання та територіальною локалізацією (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Природні туристичні ресурси Харківської області (види та розташування)

№	Група ресурсів	Конкретні об'єкти	Туристичне значення	Географічне розташування
1	Водні ресурси	Сіверський Донець, Оскіл, Оріль, Лиманське озеро, Біле, Борове, Печенізьке, Краснопавлівське	Рекреаційна привабливість, водний туризм, рибальство, водопостачання	Чугуївський, Ізюмський, Харківський, Куп'янський, Берестинський райони
2	Лісові масиви	Гомільшанські, Слобожанські ліси, байрачні дубово-соснові ліси	Піші прогулянки, екологічний туризм, оздоровлення	Чугуївський, Берестинський райони
3	Мінеральні джерела	Березівське, Рай-Оленівське	Лікувально-оздоровчий туризм	Харківський, Берестинський райони
4	Ландшафтно-заповідні комплекси	НПП «Гомільшанські ліси», «Слобожанський», «Дворічанський»	Екотуризм, наукові екскурсії, спостереження за природою	Центр, схід, північ області
5	Степові екосистеми	ковилово-типчакова рослинність, байрачні ліси	Біотуризм, фотоекспедиції	Ізюмський, Берестинський райони

Джерело: [19]

Аналіз природних туристичних ресурсів Харківської області (табл. 2.2) засвідчує їх високу цінність у формуванні рекреаційної спеціалізації регіону – від екотуризму до водного й оздоровчого відпочинку.

Наступним важливим компонентом туристичної привабливості є історико-культурні ресурси, які доповнюють природну складову та розширюють можливості формування тематичних маршрутів. Слід зазначити, що Харківська область володіє значними культурними рекреаційно-туристичними ресурсами, поєднуючи історичну спадщину з можливостями для відпочинку та пізнавального туризму. На території області знаходиться понад 9 400 пам'яток культурної спадщини, серед яких архітектурні, археологічні, історичні та монументальні пам'ятки. Харківщина займає 7-е місце серед регіонів України за кількістю культурних пам'яток. Унікальністю є наявність 75 пам'яток загальнонаціонального значення, що складає близько 0,8% від усіх пам'яток області [23].

Особливу роль у формуванні привабливого туристичного образу регіону відіграють історичні поселення, які поєднують природну й культурну цінність. Присутність археологічних об'єктів різних епох підкреслює глибину історичного минулого Харківщини та дозволяє формувати міждисциплінарні тури для цільових аудиторій – студентів, науковців, шанувальників історії.

Незважаючи на багатство культурної спадщини, частка архітектурно-історичних пам'яток серед усіх об'єктів складає лише 2,9%, що ставить Харківську область на 14-е місце серед інших українських регіонів за цим показником. Це вказує на значний потенціал для розвитку історичного туризму та необхідність збереження архітектурних об'єктів як частини культурної спадщини області. Архітектурні пам'ятки – як культові, так і громадські споруди – становлять важливу частину культурного ландшафту регіону.

Харківська область володіє багатою культурною спадщиною, що включає 16 міст, занесених до списку історичних населених місць України. Регіон має 75 пам'яток архітектури національного значення, з яких 73 пам'ятки

відносяться до містобудування та архітектури, що складає 97% від загальної кількості [23].

Найбільше пам'яток зосереджено в місті Харкові (приблизно 27%), решта – в інших громадах, що належать до 7 районів області (73%). Серед архітектурних пам'яток особливу увагу заслуговують Покровський собор у Харкові (1689 р.) та Спасо-Преображенський собор в Ізюмі (1684 р.).

До значущих архітектурних ансамблів належить площа Свободи в Харкові. Харківська область займає 11-е місце в Україні за кількістю пам'яток архітектури та містобудування, складаючи 3% від загальної кількості по країні [23]. Регіон має також 21 пам'ятку XVIII століття, що становить близько 28% від усіх архітектурних об'єктів, що підкреслює значний культурний потенціал Харківщини для розвитку історичного туризму.

Музеї (табл. 2.3) та архітектурні пам'ятки не лише зберігають історію регіону, але й створюють умови для духовного та інтелектуального відновлення. Вони дозволяють зануритися в історію, сприяючи розвитку культурного туризму як важливого складника рекреаційного потенціалу області. У музеях області, яких налічується 114, представлено широкий спектр тематики, зокрема історичні, краєзнавчі, меморіальні, мистецькі та літературні, експозицій.

Музейні установи, представлені у таблиці 2.3, підтверджують значний культурно-туристичний потенціал Харківської області. Їх діяльність виходить за межі збереження історичних артефактів – музеї активно включені в туристичну інфраструктуру регіону, сприяють поширенню знань про культурну спадщину, формують тематичні маршрути й виступають як простір для міжкультурного діалогу.

Особливої уваги заслуговують музеї загальнодержавного значення та університетські колекції, що слугують платформою для пізнавального й освітнього туризму.

Таблиця 2.3

Музеї як культурні туристично-рекреаційні ресурси Харківської області

Музей	Рік заснування	Основні експонати
Музей природи ХНУ ім. В.Н. Каразіна	1808	500 тис. експонатів природничого спрямування, включаючи колекції мінералів, палеонтологічні знахідки, гербарії та зразки тваринного світу.
Музей археології та етнографії Слобідської України	1807	Унікальні археологічні артефакти доби бронзи, середньовіччя та козацької доби, етнографічні матеріали, предмети побуту та національного вбрання Слобожанщини.
Харківський історичний музей	1920	Археологічні знахідки, історичні документи, фотографії, військові артефакти, предмети побуту та одягу різних історичних епох.
Харківський художній музей	1886	Колекції українського мистецтва, зокрема твори видатних художників Іллі Рєпіна та Сергія Васильківського, доповнені творами живопису, графіки, скульптури, порцеляни й декоративно-ужиткового мистецтва часів українського бароко.

Джерело: [23]

Поєднання таких об'єктів як Покровський собор, річка Сіверський Донець, Краснокутський дендропарк і НПП «Гомільшанські ліси», формує основу для розробки туристичних маршрутів різного типу – пізнавальних, етнографічних, екологічних та рекреаційних.

Серед найбільш перспективних прикладів [19]:

- Слобожанський національний природний парк – демонструє типові лісостепові ландшафти, слугує базою для екотуризму та природничої освіти;
- Ізюм і Чугуїв – історичні міста з виразною архітектурною спадщиною, придатні для тематичних екскурсій і культурних подорожей;
- Краснокутський дендропарк – важливий ботанічний об'єкт, ідеальний для ландшафтного туризму, сімейного відпочинку та наукових спостережень.

Отже, природні та історико-культурні ресурси Харківської області створюють потужну базу для формування різнопрофільного туристичного продукту.

Для комплексного аналізу та візуалізації ресурсного потенціалу Харківщини нижче подано узагальнену схему класифікації туристичних ресурсів області (рис. 2.1).

Природні туристичні ресурси	<ul style="list-style-type: none"> • Водні об'єкти: річки, озера, водосховища – умови для водного туризму, рибальства, кемпінгу • Лісові території: природні ліси, байрачні масиви – піші маршрути, відпочинок, оздоровлення • Мінеральні джерела та ландшафти: джерела, степові екосистеми – лікувальний, ландшафтний, біотуризм • Природно-заповідні території: НПП, заказники – екотуризм, наукові спостереження
Історико-культурні ресурси	<ul style="list-style-type: none"> • Архітектурна спадщина: пам'ятки сакральної, цивільної та оборонної архітектури – культурно-пізнавальний туризм • Музеї: історичні, природничі, меморіальні музеї – освітній туризм • Археологічні об'єкти: стародавні поселення, кургани – дослідницький туризм • Історичні міста та місця: Чугуїв, Ізюм, Валки – локальні культурні центри, фестивалі
Змішані ресурси	<ul style="list-style-type: none"> • Дендропарки та ботанічні сади: краса природи + наукова база – екопросвіта, рекреація • Культурно-природні комплекси: поєднання монастирів, парків, історичних садиб – для тематичних турів • Урбаністично-природні зони: міські парки, зоопарки з культурними функціями – сімейний, дитячий туризм
Зони концентрації ресурсів (географічний аспект)	<ul style="list-style-type: none"> • Водно-лісові кластери: Чугуївський район: ліси + річка – зелений туризм • Степово-заповідні райони: Куп'янський район: біотуризм, фотоекспедиції • Урбаністичні центри: Харків: музеї, площа Свободи, подієвий туризм • Комплексні райони: Ізюм – історія, природа, екологічні стежки

Рис. 2.1. Класифікація туристичних ресурсів Харківської області за типами і територіальними зонами [23]

На рисунку 2.1 відображено класифікацію туристичних ресурсів Харківської області за функціонально-географічним підходом. Такий поділ дозволяє врахувати не лише змістове наповнення ресурсної бази, а й просторову специфіку її розміщення.

Основні висновки:

1. Природні ресурси: річки, озера, ліси, степові ділянки, джерела та природоохоронні території формують основу для рекреаційного, оздоровчого й екологічного туризму.

2. Історико-культурні ресурси: архітектурна спадщина, музеї, археологічні об'єкти й історичні населені пункти створюють умови для розвитку пізнавального та культурного туризму.

3. Змішані ресурси: дендропарки, ботанічні сади, природно-культурні комплекси поєднують естетичну, освітню та рекреаційну функції.

4. Зони концентрації: найбільше ресурсів зосереджено у Чугуївському, Куп'янському, Харківському та Ізюмському районах — вони є пріоритетними для створення туристичних кластерів.

Таким чином, туристичні ресурси Харківщини мають поліфункціональний характер і чітку просторову структуру, що відкриває можливості для комплексного розвитку туризму в регіоні.

У результаті, Харківська область має потужну природну та культурну ресурсну базу, яка формує основу для розвитку різних напрямів туризму – від екологічного та оздоровчого до історико-пізнавального. Комплексна структура туристичних ресурсів, їхня географічна концентрація та функціональна різноманітність створюють сприятливі умови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту в регіоні.

2.2. Географічна оцінка туристичної привабливості та рівня використання рекреаційно-туристичних ресурсів у Харківській області

У процесі географічного аналізу туристичних ресурсів важливо не лише зафіксувати їхню наявність, а й визначити просторові відмінності у рівні привабливості різних територій області. Це дозволяє виявити сильні та слабкі

зони туристичного розвитку, зрозуміти характер розподілу ресурсного потенціалу та оцінити фактичний ступінь його використання.

Оцінка туристичної привабливості Харківщини ґрунтується на порівнянні ключових показників для окремих районів: кількості природоохоронних об'єктів, культурних закладів, наявної інфраструктури та туристичних локацій.

Для оцінки використано порівняльний аналіз статистичних та відкритих просторових даних, отриманих із державних реєстрів, офіційних сайтів громад і туристичних платформ.

У таблиці 2.4 наведено порівняльну характеристику туристичних ресурсів 7 адміністративних районів Харківської області. До уваги взято кількість об'єктів природно-заповідного фонду, музеїв, готелів, а також туристичні локації.

Таблиця 2.4

Географічна оцінка туристичної привабливості районів Харківської області

№	Район	Кількість об'єктів ПЗФ	Кількість музеїв	Приблизна кількість готелів	Відомі туристичні локації
1	Харківський	18	32	180	Центральний парк культури та відпочинку, Екопарк, музеї, театри
2	Ізюмський	6	3	10	Сіверський Донець, Спасо-Преображенський собор
3	Чугуївський	3	4	15	Музей І. Рєпіна, храми
4	Богодухівський	4	2	7	Богодухівський краєзнавчий музей, Краснокутський краєзнавчий музей, Золочівський історико-краєзнавчий музей
5	Куп'янський	5	2	5	Природні ландшафти, етнолокації
6	Лозівський	3	1	4	Окремі водойми
7	Берестинський	2	1	3	Локальні пам'ятки історії та культури

Джерело: [7]

У таблиці 2.4 узагальнено кількісні показники туристичних ресурсів семи районів Харківської області, що дає змогу зробити первинне уявлення про розподіл культурно-природного потенціалу в межах регіону. Одним із

ключових елементів такого потенціалу є наявність готельної інфраструктури, від якої значною мірою залежить здатність району приймати відвідувачів.

До повномасштабного вторгнення найбільша кількість колективних засобів розміщення була зосереджена у Харківському районі, зокрема в місті Харкові. За даними 2021 року, тут функціонувало близько 70 готелів, що забезпечували понад 2700 номерів. Серед них – заклади різного рівня, зокрема 5-зірковий «Kharkiv Palace», а також чотиризіркові готелі «Аврора» та «Мир». У середньому область входила до п'ятірки лідерів України за кількістю засобів розміщення – загалом 108 колективних об'єктів, включно з районними та приміськими.

В інших районах, таких як: Ізюмський, Куп'янський, Богодухівський та Лозівський, готельна мережа була представлена переважно малими приватними закладами (4–10 готелів на район), часто у формі міні-готелів, баз відпочинку або агросадиб.

З 2022 року ситуація кардинально змінилася. Через бойові дії, руйнування об'єктів та зменшення туристичного потоку велика частина готелів припинила роботу. Деякі заклади тимчасово функціонують як житло для переселенців, волонтерів чи працівників критичної інфраструктури. Потенціал готельної сфери суттєво знизився: зниження завантаженості, збитки, відсутність іноземних та внутрішніх туристів – основні характеристики поточного стану галузі.

У цьому контексті доцільно перейти до візуалізації даних таблиці 2.4, що дозволить наочно простежити відмінності між районами за кількістю природних, культурних та інфраструктурних ресурсів.

Отже, виходячи з даних таблиці 2.4 та рисунку 2.2, порівняння кількісних характеристик туристичних ресурсів за районами Харківської області засвідчує чітко виражену просторову нерівномірність їх розподілу.

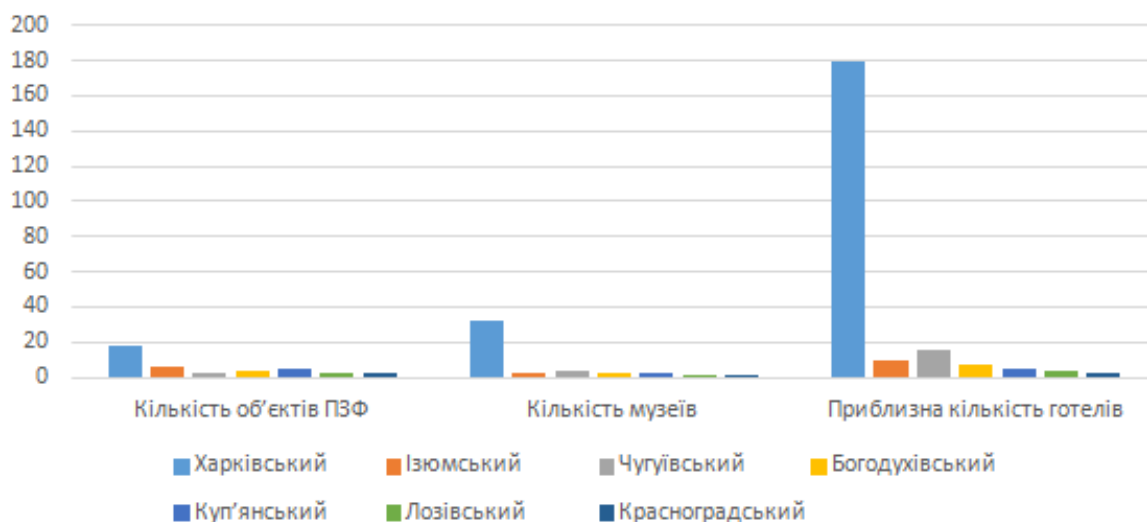

Рис. 2.2. Територіальні відмінності забезпечення районів Харківської області природними, культурними та інфраструктурними туристичними ресурсами [7]

Найвищу концентрацію об'єктів має Харківський район, до якого належить обласний центр. Саме тут зосереджено майже всі основні види культурної інфраструктури регіону, найвища щільність закладів розміщення та найвідоміші туристичні локації [7]. Район виконує функції ядра туристичної активності Харківщини, забезпечуючи широкий спектр розваг, екскурсій, культурних і природних послуг.

Ізюмський та Чугуївський райони мають значний потенціал, проте поступаються за рівнем розвитку інфраструктури. У першому переважають природні ресурси (зокрема, річка Сіверський Донець, прибережні ландшафти), у другому – культурно-історичні об'єкти (музей Іллі Рєпіна, культові споруди, локальні пам'ятки). Обмежена кількість готелів та культурних закладів звужує можливості для комплексного освоєння ресурсної бази.

Богодухівський, Куп'янський, Лозівський і Берестинський райони характеризуються порівняно низькою щільністю ресурсів, відсутністю системної туристичної діяльності та недостатнім рівнем промоції [7]. Відомі об'єкти – переважно локальні ландшафтні утворення, поодинокі музеї,

етнографічні елементи – не включені в регіональні маршрути й практично не використовуються для організованого відпочинку.

На відміну від факту наявності ресурсів, рівень їх практичного використання в регіоні демонструє ще більший контраст. Туристична інфраструктура, маршрути, організовані тури та маркетинг зосереджені майже виключно в межах Харкова. Переважна частина об'єктів природно-заповідного фонду, водно-рекреаційних ресурсів і культурної спадщини в районах області залишаються необлаштованими, мало відомими та недоступними для масового туризму.

За аналітичними оцінками, лише 10–15% природного потенціалу області використовується у сфері організованого відпочинку. Ще близько 30% територій – потенційно придатні для розвитку туризму, однак не мають належного інфраструктурного супроводу. Таким чином, понад половина регіону з наявними ресурсами залишається поза туристичним обігом.

Для глибшого розуміння поточної ситуації важливо враховувати не лише просторово-ресурсний аспект, а й сучасні соціально-економічні умови функціонування туристичної сфери. Саме ці чинники, зокрема безпекові ризики, економічна нестабільність та демографічні зміни, суттєво вплинули на зміну туристичних потоків останніми роками.

Рекреаційно-туристичні ресурси Харківщини залишаються важливим резервом для економіки регіону, однак темпи їх використання значною мірою залежать від зовнішнього контексту.

У зв'язку з цим доцільним є аналіз поточних викликів та змін у структурі внутрішнього і в'їзного туризму (табл. 2.5, рис. 2.3).

Таблиця 2.5
Динаміка туристичних потоків у Харківській області (2018 – 2020 роки)

Рік	Усього туристів	В'їзні (іноземні) туристи	Виїзні туристи	Внутрішні туристи
2018	62 232	273	8 326	53633
2019	76 211	223	11077	64 911
2020	43989	4	7 803	36182

Джерело: [8]

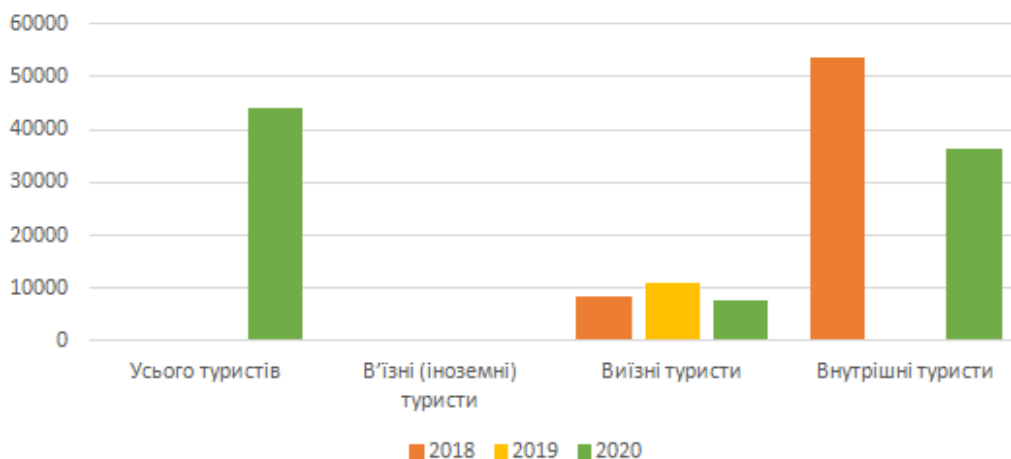

Рис. 2.3. Динаміка туристичних потоків у Харківській області (2018–2020 роки) [8]

Отже, як засвідчують дані табл. 2.5 та рис. 2.3, у 2020 році туристична активність у Харківській області суттєво знизилась. Водночас аналіз динаміки попередніх років дозволяє виокремити стабільну позицію регіону на туристичній карті України.

Харківська область упродовж останніх років стабільно входила до десятки провідних регіонів України за кількістю обслугованих туристів. У 2019 році, згідно з даними Державної служби статистики, на території області було обслуговано понад 76 тис. туристів, з яких понад 85% становили внутрішні подорожуючі.

Особливістю Харківської області є концентрація туристичних потоків навколо обласного центру. Основу туристичних потоків у місті Харкові становлять внутрішні подорожі з діловою, освітньою та культурно-пізнавальною метою. Частка в'їзного (іноземного) туризму залишається незначною – у 2019 році зафіксовано лише 223 іноземні туристи. Це свідчить про переважну орієнтацію на внутрішній попит і вимагає перегляду підходів до міжнародної туристичної промоції регіону.

У 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 туристична активність у всіх регіонах України зазнала істотного скорочення. Харківська область зменшила обсяг туристів на 42% порівняно з 2019 роком. Показники в'їзного туризму

скоротилися майже до нуля – лише 4 особи були обслуговані туроператорами. Така динаміка підтверджує вразливість регіону до зовнішніх кризових впливів.

Таким чином, Харківська область залишається помітним, але нерівномірно розвиненим туристичним регіоном України, зосередженим переважно на внутрішньому культурно-пізнавальному туризмі. Подальший розвиток потребує розбудови інфраструктури за межами обласного центру та активнішої інтеграції в загальноукраїнські туристичні маршрути.

Туристична галузь України демонструє неоднорідну динаміку розвитку в різних регіонах країни протягом 2022–2024 років (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка туристичних податкових надходжень по регіонах України за
2022 – 2024 роки, млн. грн

Область	2022	2023	2024
Вінницька	23,9	29,9	41,3
Волинська	11,8	15,9	24,3
Дніпропетровська	69,5	98,1	128,8
Донецька	18,8	8,8	14,5
Житомирська	9	14,5	20,8
Закарпатська	72,4	94,2	130,4
Запорізька	26,2	15,2	25,8
Івано-Франківська	159,7	138,8	248,5
Київська	163,9	239	284,1
Кіровоградська	10,9	15,8	22,4
Луганська	1,9	0,5	0,2
Львівська	273,8	345,5	440
Миколаївська	14,3	21,7	25,6
Одеська	87,6	98,8	160,5
Полтавська	34,6	45,4	65,1
Рівненська	14,1	20,1	31,5
Сумська	7,3	9,8	14,1
Тернопільська	15,1	19,6	27,5
Харківська	38,9	49,6	47,7
Херсонська	10,4	1,7	3
Хмельницька	22,6	31,2	41,2
Черкаська	17,4	20,7	34,2
Чернівецька	20,7	28,8	39,1
Чернігівська	11,3	10,8	16,2
м. Київ	415,2	499,3	982

Джерело: [12]

Динаміку туристичних податкових надходжень по регіонах України протягом 2022 – 2024 років наведено на рисунку 2.4.

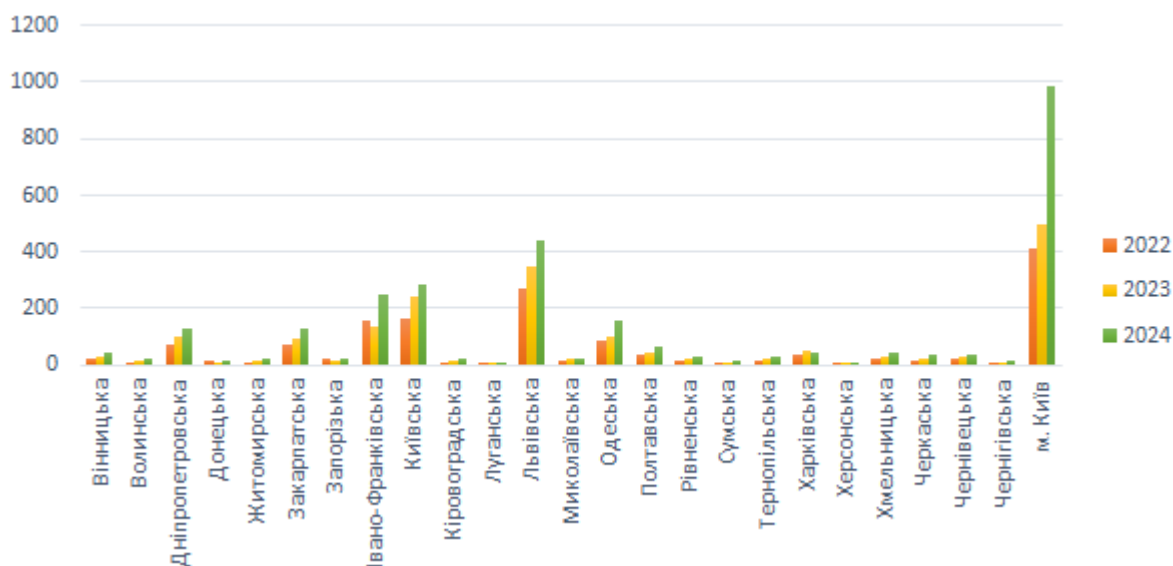

Рис. 2.4. Динаміка туристичних податкових надходжень регіонів України за 2022–2024 роки [12]

Аналіз податкових надходжень від туристичної діяльності (табл. 2.6, рис. 2.4) свідчить про складну ситуацію в регіоні протягом 2022–2024 років. Після різкого падіння у 2022 році до 38,9 млн грн, у 2023 році спостерігалось певне зростання до 49,6 млн грн. Проте вже у 2024 році зафіксовано зниження цього показника до 47,7 млн грн (–3,8% у порівнянні з попереднім роком).

Така динаміка свідчить про вразливість туристичної галузі Харківщини до зовнішніх чинників, насамперед через тривалі воєнні дії, що суттєво обмежили туристичну активність у регіоні. У той час як у більшості областей України фіксується зростання податкових надходжень, Харківська область демонструє зворотну тенденцію.

Далі для оцінки потенціалу регіонів України у сфері розміщення туристів доцільно проаналізувати кількість суб'єктів готельного бізнесу у 2023 році. Цей показник є важливим індикатором розвитку інфраструктури (рис. 2.5).

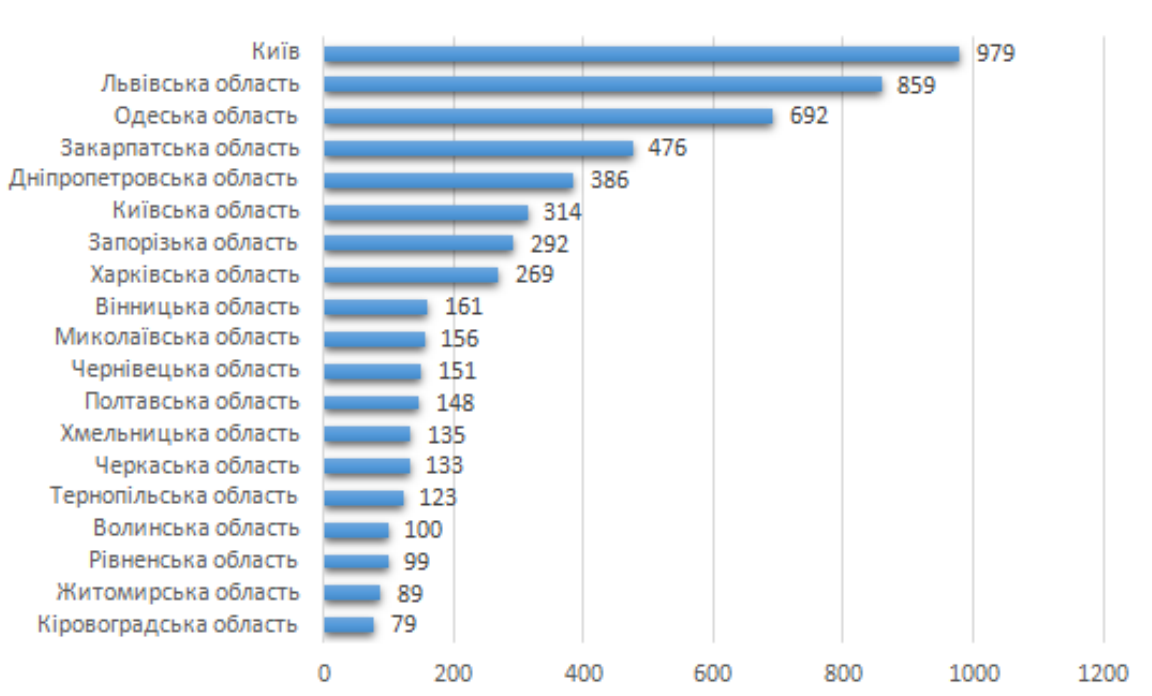

Рис. 2.5. Кількість суб'єктів готельного бізнесу за регіонами України у 2023 році за даними YouControl [2]

Виходячи з рисунку 2.5, особливу увагу слід звернути на Харківську область, де зафіксовано 269 суб'єктів готельного бізнесу. Цей показник є середнім порівняно з іншими регіонами, але враховуючи вплив воєнних дій, він може свідчити про значні виклики для розвитку галузі в цьому регіоні.

Найбільшу кількість суб'єктів готельного бізнесу зафіксовано у місті Києві (979) та Львівській області (859). Також високі показники демонструють Одеська область (692) і Закарпатська область (476).

У підсумку, попри складні умови, збереження такої кількості суб'єктів у Харківській області свідчить про певну стійкість місцевого бізнесу до зовнішніх викликів. Це також вказує на потенціал для подальшого відновлення туристичної галузі регіону, особливо в умовах належного інституційного супроводу, безпекових гарантій та фінансового стимулювання малого й середнього підприємництва в сфері туризму.

У процесі аналізу розвитку та привабливості туристичної галузі важливо також розглянути загальну динаміку податкових надходжень від суб'єктів

туристичної сфери. Це дозволяє оцінити не лише масштаб економічної активності у галузі, а й тенденції, які формуються під впливом зовнішніх викликів, зокрема безпекових і соціально-економічних.

Зміни в обсягах сплачених податків прямо відображають рівень ділової активності підприємств, що працюють у сфері туризму (рис. 2.6).

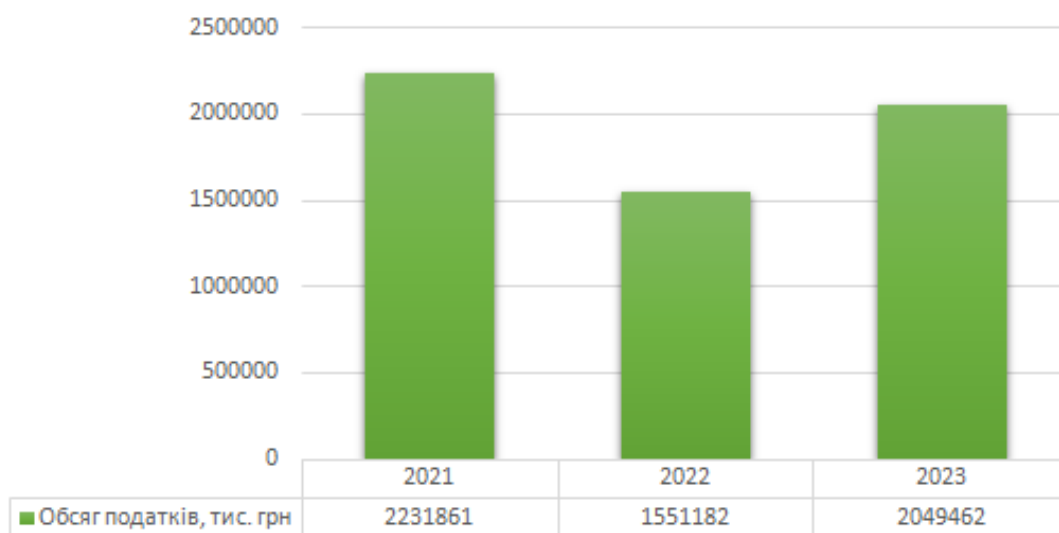

Рис. 2.6. Динаміка обсягів податків суб'єктів сфери туризму в Україні за період 2021–2023 рр., тис. грн. [29]

Аналіз рис. 2.6 показує, що у 2021 році обсяг податкових надходжень у туристичній галузі становив 2 231 861 тис. грн, що відповідало довоєнному рівню функціонування сфери. Проте вже у 2022 році, на фоні повномасштабного вторгнення росії та різкого зниження туристичної активності, спостерігалось істотне падіння – до 1 551 182 тис. грн (зниження майже на 31%).

У 2023 році, попри триваючі безпекові загрози, обсяг податків збільшився до 2 049 462 тис. грн, що свідчить про часткове відновлення сектору. Це пояснюється адаптацією туристичного бізнесу до нових умов, переорієнтацією на внутрішній туризм, зростанням попиту на безпечні напрями, зокрема у західних регіонах, а також поступовим відновленням інфраструктури в деяких містах.

Таким чином, галузь продемонструвала певну стійкість і здатність до відновлення навіть в умовах воєнного стану. Водночас рівень 2023 року все ще

не досягає довоєнних показників, що вказує на наявність гальмівних факторів – обмеження мобільності, втрату потужностей, низьку купівельну спроможність населення та знижену інвестиційну привабливість.

У результаті, проведений географічний аналіз туристичної привабливості та рівня використання рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області засвідчив суттєву просторову нерівномірність у їх розміщенні та освоєнні. Туристична активність зосереджена переважно в межах Харкова, тоді як більшість районів регіону залишається мало охопленою організованим туризмом, попри наявність перспективних ресурсів.

Умови воєнного стану значно посилили цей дисбаланс, зумовивши різке скорочення туристичних потоків, податкових надходжень і функціонування інфраструктури. Водночас навіть у таких умовах зберігається базовий потенціал для відновлення та розвитку галузі за умови належної підтримки, планування та інтеграції регіональних ресурсів у спільний туристичний простір.

2.3. Проблеми та перспективи використання рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області

Рекреаційно-туристичний потенціал Харківської області, що базується на поєднанні природних, історико-культурних і соціально-економічних чинників, має стратегічне значення для розвитку регіону.

Проте останні роки стали випробуванням для туристичної галузі – повномасштабна війна, зниження інвестиційної активності та порушення логістичних зв'язків значно обмежили можливості реалізації потенціалу [40].

У цих умовах надзвичайно важливим є детальний аналіз сильних і слабких сторін, можливостей і загроз, пов'язаних із використанням рекреаційно-туристичних ресурсів Харківщини. Такий аналіз дозволяє

окреслити стратегічні орієнтири та визначити пріоритетні напрями відновлення й розвитку галузі.

Для всебічного бачення ситуації необхідно врахувати природно-ресурсну складову (ліси, річки, заказники, мінеральні джерела); культурно-історичний фонд (музеї, архітектурні пам'ятки, об'єкти спадщини); інфраструктурну базу (транспорт, заклади розміщення, інформаційне забезпечення); безпекові ризики та соціально-економічні умови.

Сучасний стан рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області значною мірою визначається впливом воєнних дій та економічних викликів. Незважаючи на багатий потенціал регіону, ефективне використання цих ресурсів ускладнюється через низку проблем, серед яких є: руйнування інфраструктури, зниження туристичної активності та погіршення екологічного стану [42].

Рекреаційно-туристичні ресурси Харківської області мають значний потенціал для розвитку туризму та оздоровлення населення. Проте сучасні виклики, зокрема наслідки військових дій, суттєво впливають на ефективне використання цих ресурсів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Основні проблеми використання рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області

№	Проблема	Опис	Наслідки	Приклади/Статистика
1.	Руйнування інфраструктури	Знищення або пошкодження туристичних об'єктів (музеїв, парків, курортів) та їх доступності.	Падіння якості туристичних послуг, зменшення привабливості регіону для туристів.	Станом на грудень 2023 року в Харківській області пошкоджено або зруйновано 216 пам'яток культурної спадщини.
2.	Замінування територій	Небезпека для туристів через наявність мін та інших вибухонебезпечних предметів.	Закриття природних зон для відвідування, зростання витрат на їх розмінування.	Близько 570 тисяч га території області потребують обстеження та розмінування.

Продовження табл. 2.7

3.	Проблеми з транспортом	Руйнування доріг і транспортної інфраструктури ускладнює доступ до туристичних зон.	Ускладнення доступу до локацій, втрата зв'язку між туристичними об'єктами.	Станом на листопад 2023 року на деокупованих територіях залишалось розмінувати 343 км доріг.
4.	Екологічні проблеми	Забруднення повітря, води, ґрунтів; втрата біорізноманіття через військові дії.	Зниження рекреаційного потенціалу, погіршення здоров'я екосистем.	Внаслідок бойових дій заміновано понад 170 тисяч гектарів лісів Харківської області.
5.	Зниження туристичного потоку	Менше відвідувачів через безпекові ризики; падіння доходів туристичної галузі.	Скорочення доходів регіону від туризму, зменшення інтересу до області як туристичного напрямку.	Через військові дії кількість туристів у регіоні значно зменшилася, що скоротило доходи від туризму.
6.	Соціально-економічні виклики	Відтік кадрів, скорочення інвестицій у бізнес та інфраструктуру.	Низький рівень підтримки місцевих підприємців.	Багато підприємств у сфері туризму змушені скорочувати персонал або припиняти діяльність.

Джерело: складено автором на основі [42]

Виходячи з таблиці 2.7, варто зазначити, що рекреаційно-туристичні ресурси Харківської області стикаються з низкою значних викликів, які впливають на розвиток галузі. Основні з них включають:

1. Руйнування інфраструктури. Знищення пам'яток культурної спадщини, парків та туристичних об'єктів суттєво обмежує можливості розвитку туризму. Наприклад, станом на грудень 2023 року в області пошкоджено або зруйновано 216 пам'яток, зокрема 10 національного значення.

2. Замінування територій. Понад 570 тисяч гектарів землі області потребують розмінування, що робить природні зони небезпечними для відвідувачів та обмежує їх доступність.

3. Екологічні проблеми. Забруднення води, повітря, ґрунтів і втрата біорізноманіття через бойові дії знижують рекреаційний потенціал області. Понад 170 тисяч гектарів лісів постраждали, що унеможливує розвиток екологічного туризму.

4. Проблеми з транспортом. Руйнування доріг ускладнює доступ до туристичних зон. На деокупованих територіях залишаються нерозмінованими понад 3 тисячі км доріг.

5. Зниження туристичного потоку. Через безпекові ризики кількість туристів у регіоні значно скоротилася, що вплинуло на доходи від туристичної діяльності.

6. Соціально-економічні виклики. Відтік кадрів, скорочення інвестицій у бізнес та закриття підприємств зменшують економічну активність у туристичній сфері.

Вирішення цих проблем потребує системного підходу, включаючи відновлення інфраструктури, розмінування територій, екологічну реабілітацію, покращення інформаційної підтримки та підтримку місцевих підприємців. Лише комплексні заходи можуть забезпечити сталий розвиток туристичної галузі та зберегти рекреаційно-туристичний потенціал регіону.

Рекреаційно-туристичні ресурси Харківської області зазнали значних втрат через військові дії та пов'язані з ними виклики. Згідно з дослідженням, в області налічується 135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які постраждали внаслідок конфлікту.

Станом на грудень 2022 року внаслідок російської агресії в області постраждало 95 об'єктів культурної інфраструктури, з яких 6 повністю знищено. Також зафіксовано руйнування трьох готельних об'єктів, що суттєво вплинуло на туристичну інфраструктуру регіону [25]. Ці дані підкреслюють серйозність проблем, з якими стикається туристична галузь Харківщини в умовах війни.

З огляду на викладене, постає необхідність системного оцінювання ситуації через SWOT-аналіз (табл. 2.8). Такий підхід дозволяє виявити внутрішні переваги й слабкі сторони регіону, а також оцінити зовнішні фактори, які можуть позитивно або негативно вплинути на подальший розвиток

туристичної сфери. Це дозволяє зібрати ключові внутрішні характеристики та зовнішні фактори, що впливають на розвиток туризму.

Таблиця 2.8

SWOT-аналіз розвитку рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> - Різноманітні природні ресурси (ліси, річки, озера, заказники); - Наявність історико-культурної спадщини (музеї, храми, пам'ятки); - Розвинена транспортна інфраструктура (залізничне та автомобільне сполучення); - Потенціал міського туризму в Харкові (театри, фестивалі, культурні події). 	<ul style="list-style-type: none"> - Руйнування туристичних об'єктів та інфраструктури внаслідок війни; - Нерівномірний розвиток туризму в районах області; - Недостатній рівень маркетингу та просування локальних туристичних продуктів; - Обмежене фінансування та відтік кадрів у сфері туризму.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> - Переорієнтація на внутрішній туризм, розвиток екотуризму; - Інноваційні підходи до створення туристичних продуктів (подієвий, гастрономічний туризм); - Підвищення рівня цифровізації та онлайн-просування туристичних об'єктів; - Розвиток державно-приватного партнерства у сфері інфраструктури. 	<ul style="list-style-type: none"> - Продовження бойових дій та загроза безпеці туристів; - Заміновані території, що перешкоджають розвитку природного туризму; - Екологічне забруднення та деградація природних ландшафтів; - Зниження купівельної спроможності населення та падіння попиту на туристичні послуги.

Джерело: складено автором

Особливе значення має виявлення ризиків, що стримують активізацію рекреаційної діяльності, та формування стратегічного бачення подолання існуючих бар'єрів.

Отже, представлені в таблиці 2.8 позиції свідчать про те, що Харківська область має потужну базу для розвитку туризму. Проте обмеження, пов'язані з війною, стали критичним бар'єром для реалізації цього потенціалу.

Водночас наявність можливостей – як-от розвиток внутрішнього туризму, впровадження інновацій у сервісах, розширення партнерства – відкривають перспективи для поступового відновлення галузі.

Детальніше аналізуючи кожну групу чинників, варто зазначити, що сильні сторони Харківщини полягають у поєднанні природної та культурної спадщини з високим рівнем доступності – особливо у довоєнний період.

Слабкі сторони є типовими для прифронтових територій, де руйнування інфраструктури, нестача кадрів і низький рівень промоції перешкоджають повноцінному функціонуванню туристичної сфери.

Можливості розвитку туризму в регіоні пов'язані з глобальними тенденціями – зростанням інтересу до екотуризму, попиту на унікальні локальні враження, підвищенням значущості цифрових каналів просування.

Загрози – переважно зовнішнього характеру, і включають не лише війну, але й тривалий період відновлення довіри туристів, екологічні ризики та зниження економічної спроможності населення.

З метою глибшого розуміння актуальних викликів, що впливають на туристичну сферу Харківської області, доцільно звернутися до результатів соціологічного опитування, проведеного естонськими та українськими науковцями серед 144 респондентів із п'яти регіонів України, з яких 37 осіб (25,7%) представляли Харківську область [15].

Війна РФ проти України завдала значної шкоди туристичній інфраструктурі Харківщини, зруйнувавши об'єкти культурної спадщини, знизивши безпекову привабливість регіону та спричинивши відтік бізнесу.

Результати дослідження представлено на рисунках 2.7 і 2.8, де подано оцінку загроз і можливих стратегій відновлення галузі в умовах сучасних викликів.

Рисунок 2.7 відображає три ключові загрози для туристичного розвитку громад Харківської області, які були визначені на основі результатів опитування представників туристичного бізнесу.

Найвищий рівень занепокоєння (76,5%) викликає загроза втрати культурних цінностей на окупованих і прифронтових територіях. Це свідчить про критичне ставлення галузі до збереження історико-культурної спадщини,

яка є не лише основою туристичної ідентичності регіону, а й важливим чинником економічного відновлення в майбутньому.

Рис. 2.7. Найбільші загрози для туристичного розвитку громади (за результатами опитування цільової аудиторії туристичного бізнесу в Харківській області) [15]

Наступними за значущістю є небезпечність територій через їх замінованість та суттєве погіршення матеріальної спроможності клієнтів (по 66,7%). Перший фактор прямо впливає на безпеку туристів, обмежуючи доступ до природних зон, маршрутів і рекреаційних об'єктів.

Наявність мін і вибухонебезпечних залишків війни фактично зводить нанівець можливість організації будь-якого туризму в частині територій. Другий аспект вказує на зменшення платоспроможного попиту – багато потенційних клієнтів втратили доходи або були змушені переїхати, що знижує загальну туристичну активність.

Таким чином, виявлені загрози свідчать не лише про фізичну недоступність частини ресурсів, але й про необхідність стратегічного підходу до формування туристичної політики в регіоні з урахуванням безпекових та соціально-економічних умов. У подальшому доцільно розглянути, які саме можливості, попри всі труднощі, вбачають учасники ринку для відновлення та трансформації галузі.

У контексті пошуку ефективних рішень для подолання кризових явищ у туристичній сфері Харківщини важливим є врахування бачення самих учасників ринку. Результати дослідження перспектив розвитку галузі, отримані шляхом соціологічного опитування, дозволяють виявити ті напрями, які фахівці вважають найдоцільнішими для реалізації у найближчій перспективі.

Ці дані представлено на рисунку 2.8, що ілюструє ключові напрями підтримки та розвитку туристичної галузі в регіоні.

Рис. 2.8. Перспективні можливості розвитку туристичного бізнесу в Харківській області (за результатами опитування цільової аудиторії туристичного бізнесу в Харківській області) [15]

На основі рисунків 2.7 і 2.8 можна зробити висновок, що основними загрозами для туристичної галузі Харківської області є втрата культурних цінностей на окупованих і прифронтових територіях (76,5%), небезпека через замінування та суттєве зниження матеріальної спроможності клієнтів (по 66,7%). Ці загрози не лише стримують розвиток туризму, але й формують потребу в гнучких і адаптивних рішеннях на місцевому рівні.

Попри складні умови, перспективи відновлення галузі окреслюються досить чітко. Передусім – це впровадження інновацій у сфері туризму (60,6%),

підвищення кваліфікації кадрів (59,4%) та розвиток туристичної інфраструктури (54,5%). Також важливими є залучення фінансування, розробка нових туристичних продуктів і активізація консалтингової підтримки бізнесу.

Харківський регіон зберігає значний рекреаційно-туристичний потенціал, який включає природні, культурні та спортивні ресурси. Вони є основою для подальшого розвитку, збереження спадщини та створення нових точок зростання.

Виходячи з вищенаведеного можна дійти висновку про те, що незважаючи на складну безпекову та соціально-економічну ситуацію, Харківська область зберігає значний рекреаційно-туристичний потенціал, який базується на поєднанні природних, історико-культурних і ресурсно-інфраструктурних компонентів.

SWOT-аналіз, статистичні дані та результати опитування дозволяють окреслити як виклики, так і потенціал для відновлення туристичної галузі. Основними напрямками зростання мають стати розвиток внутрішнього туризму, впровадження інновацій, підвищення кваліфікації кадрів і залучення інвестицій. Важливе значення має ефективне управління туристичними ресурсами з урахуванням безпекових, екологічних та інфраструктурних викликів. Ключовим завданням є формування стійкої туристичної екосистеми, здатної адаптуватися до змін і сприяти відновленню регіонів.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Географічні підходи до вдосконалення використання природних, історико-культурних та інфраструктурних туристичних ресурсів Харківської області

Раціональне використання рекреаційно-туристичних ресурсів на регіональному рівні є актуальним завданням географічної науки, оскільки саме вона забезпечує просторову діагностику, визначає закономірності розміщення ресурсів і сприяє оптимальному територіальному плануванню.

Географічний підхід до вдосконалення використання природних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів передбачає комплексний аналіз трьох основних блоків:

1. Природно-рекреаційний потенціал: річки, ліси, заказники, природоохоронні території та геоморфологічні ландшафти, придатні для екотуризму, водного та сільського зеленого туризму. Найвищу концентрацію природних ресурсів мають райони, прилеглі до Слобожанського національного природного парку, Печенізького водосховища, а також території з цінними лісовими масивами в Богодухівському та Ізюмському районах.

2. Культурно-історичний потенціал: музеї, пам'ятки архітектури, сакральні об'єкти, історичні місцевості та інші елементи нематеріальної спадщини. Найбільше зосередження культурної спадщини спостерігається у місті Харків, Чугуєві (зокрема музей Іллі Рєпіна) та Ізюмському районах. Водночас, багато об'єктів залишаються недостатньо інтегрованими у туристичні маршрути та не мають належної промоції.

3. Туристично-інфраструктурний потенціал: має виражений осередковий характер, зосереджений навколо Харкова та частково в рекреаційно привабливих зонах поблизу водойм. Проблемними залишаються віддалені

райони, де бракує закладів розміщення, доріг, рекреаційного сервісу та інформаційного супроводу.

Для виявлення територіальних відмінностей у рівні забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами в межах Харківської області складено порівняльну таблицю 3.1. Вона дозволяє охарактеризувати потенціал кожного адміністративного району за трьома основними напрямками – природним, культурно-історичним та інфраструктурним.

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика рівня розвитку природних, культурно-історичних та інфраструктурних туристичних ресурсів за районами Харківської області

№	Район	Природні ресурси (кількість об'єктів ПЗФ, лісистість, водойми)	Культурно-історичні ресурси (кількість об'єктів та музеїв)	Туристична інфраструктура (готелі, дороги, сервіси)	Загальна оцінка туристичного потенціалу (1–5)
1	Харківський	Висока – 18 об'єктів ПЗФ, р. Лопань, парки	Висока – 32 музеї, пам'ятки, театри	Висока – понад 180 закладів	5
2	Ізюмський	Висока – Сіверський Донець, заказники	Середня – 3 музеї, історичні храми	Слабка – мала кількість закладів	3
3	Чугуївський	Середня – ліси, річки	Висока – музей Репіна, пам'ятки	Середня – часткова інфраструктура	4
4	Куп'янський	Середня – етнолокації, природні ландшафти	Слабка – поодинокі об'єкти	Слабка	2
5	Лозівський	Слабка – окремі водойми	Слабка	Слабка	2
6	Богодухівський	Середня – лісові масиви	Середня – музеї, історичні споруди	Слабка – слабе транспортне сполучення	3
7	Берестинський	Слабка – окремі об'єкти	Слабка	Слабка	2

Джерело: складено автором

Узагальнена оцінка сформована на основі якісного аналізу кількості об'єктів природного фонду, наявності культурних пам'яток, музеїв, закладів

розміщення, а також рівня розвитку транспортної і туристичної інфраструктури. Для наочності ці показники інтерпретовано за 5-бальною шкалою, де 1 – мінімальна забезпеченість, а 5 – високий рівень розвитку кожної категорії.

Оцінювання має порівняльний характер і слугує для аналітичного зіставлення територіального туристичного потенціалу різних районів Харківської області.

Порівняльний аналіз таблиці 3.1 дозволяє виявити територіальні відмінності у забезпеченості туристичними ресурсами та інфраструктурою в межах Харківської області.

– Харківський район є безумовним лідером у всіх трьох блоках. Висока концентрація природних, історико-культурних ресурсів та розвинута інфраструктура формують потужний туристичний кластер, орієнтований як на внутрішнього, так і на потенційного міжнародного туриста.

– Чугуївський район демонструє збалансований потенціал: високий рівень культурної спадщини поєднується з середнім рівнем природних ресурсів та інфраструктури. Це створює передумови для подальшого цільового розвитку туризму.

– Ізюмський район має вагомий природно-рекреаційний потенціал, однак обмежена інфраструктура та недостатня культурна складова стримують активізацію туристичної діяльності.

– Богодухівський район вирізняється середнім рівнем забезпеченості ресурсами, проте слабкий розвиток інфраструктури обмежує повноцінну реалізацію потенціалу.

– Куп'янський, Лозівський та Берестинський райони мають низький рівень туристичної привабливості у всіх трьох складових, що вимагає пріоритетної уваги до створення базової інфраструктури, розробки маршрутів і популяризації локальних локацій.

Таким чином, результати аналізу свідчать про значну просторову нерівномірність у розподілі туристичних можливостей, що має бути враховано при формуванні стратегій розвитку галузі. Особливої уваги потребують райони з недостатнім рівнем розвитку інфраструктури, адже саме інфраструктурна складова часто є визначальним чинником реалізації ресурсного потенціалу.

Оцінка потенціалу розвитку туризму неможлива без врахування не лише ресурсної бази, а й таких чинників, як безпекова ситуація, рівень залучення місцевих громад, інвестиційна привабливість та наявність умов для створення туристичних маршрутів. Для цього доцільно застосувати порівняльний аналіз за бальною шкалою, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про перспективи кожного району Харківської області на основі сукупності найважливіших показників (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Комплексна оцінка перспектив розвитку туризму в районах Харківської області
(на основі експертного оцінювання за бальною шкалою)

№	Район	Інвестиційна привабливість (1–5)	Рівень безпеки (1–5)	Інфраструктура (1–5)	Потенціал маршрутів (1–5)	Активність громад (1–5)	Середній бал
1	Харківський	5	3	5	4	4	4.2
2	Ізюмський	3	2	2	4	3	2.8
3	Чугуївський	4	3	3	4	4	3.6
4	Куп'янський	2	2	2	3	3	2.4
5	Лозівський	2	2	2	3	3	2.4
6	Богодухівський	3	4	3	4	4	3.6
7	Берестинський	2	3	2	3	3	2.6

Джерело: складено автором

До ключових критеріїв віднесено інвестиційну привабливість – наявність умов для вкладень у туристичну сферу; рівень безпеки – відносна стабільність та відсутність безпосередніх загроз для туристів; розвиненість інфраструктури – транспорт, розміщення, харчування, сервіси; потенціал туристичних маршрутів – можливість формування або розширення екскурсійних, природних,

історичних маршрутів; активність громад – ініціативність у просуванні локального туризму, наявність туристичних проектів.

Отримані результати бальної оцінки (табл. 3.2) демонструють значну різницю у туристичному потенціалі районів Харківської області, що зумовлено як природними чинниками, так і соціально-економічними обставинами.

Передусім, Харківський район вирізняється найбільшою туристичною стійкістю. Він отримав найвищі бали за інфраструктуру (5) та інвестиційну привабливість (5), а також має потужний маршрутний потенціал (4). Попри знижену оцінку за рівнем безпеки (3), загальний середній бал (4.2) свідчить про значну перевагу району над іншими у сфері розвитку туризму.

Чугуївський та Богодухівський райони демонструють збалансований розвиток усіх п'яти показників. Їхній середній бал (3.6) свідчить про наявність стійкої бази для розвитку місцевих ініціатив, турпродуктів та міжмуніципального співробітництва. Особливо важливою є активність громад, яка тут оцінена на рівні 4-х балів.

На тлі цих результатів Ізюмський район має певну контрастність: незважаючи на високий маршрутний потенціал (4), інші показники залишаються посередніми. Це вказує на недостатню інфраструктурну та безпекову підтримку, яка стримує повноцінну реалізацію природного ресурсу.

Найменш підготовленими виявилися Куп'янський, Лозівський та Берестинський райони – із середніми балами в межах 2.4–2.6. Такі показники свідчать про критичний дефіцит інфраструктури, обмежені інвестиційні перспективи та невисоку активність громад. У цих умовах ефективне стратегічне планування має передбачати першочергову увагу саме до цих територій.

Загалом результати таблиці 3.2 підкреслюють важливість просторово-орієнтованої регіональної політики. Для сильніших районів – пріоритетом має стати масштабування туристичних ініціатив, для слабших – створення базових умов розвитку через інвестиційні стимули, освітні проекти та залучення громад.

З метою узагальнення результатів оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів районів Харківської області, доцільним є здійснення типізації територій за рівнем їхнього туристичного потенціалу. Такий підхід дозволяє не лише візуалізувати просторові відмінності, а й сформулювати стратегічне бачення пріоритетів для розвитку інфраструктури, залучення інвестицій і підтримки місцевих ініціатив.

На рисунку 3.1 подано класифікацію адміністративних районів області відповідно до результатів комплексної бальної оцінки (табл. 3.2).

Тип I – райони з високим туристичним потенціалом	Тип II – райони із середнім туристичним потенціалом	Тип III – райони з низьким туристичним потенціалом
<ul style="list-style-type: none"> • Мають комплексне ресурсне забезпечення, розвинену інфраструктуру, активність громад і відносну інвестиційну привабливість. До цієї групи належить Харківський район. 	<ul style="list-style-type: none"> • володіють значним або помірним потенціалом, проте стримуються окремими чинниками – наприклад, безпековими чи інфраструктурними обмеженнями. Сюди належать Чугуївський, Богодухівський та Ізюмський райони 	<ul style="list-style-type: none"> • характеризуються слабкою інфраструктурою, недостатньою промоцією, незначним туристичним трафіком та високим рівнем ризиків. До цієї групи входять Куп'янський, Лозівський і Берестинський райони

Рис. 3.1. Типізація районів Харківської області за рівнем туристичного потенціалу (складено автором)

Результати типізації, представлені на рисунку 3.1, свідчать про чітко виражену диференціацію районів області за рівнем туристичної привабливості:

– Харківський район, як єдиний представник I типу (високий потенціал), зосереджує найбільшу кількість ресурсів, установ культури та розвинену інфраструктуру. Він виконує функцію туристичного центру регіону.

– Чугуївський, Богодухівський і частково Ізюмський райони формують групу територій із середнім рівнем потенціалу (II тип). Їхні ресурси є

перспективними, однак реалізація обмежується або слабкою інфраструктурою, або безпековими ризиками.

– Решта районів (Куп'янський, Лозівський, Берестинський) потребують цільової підтримки, оскільки мають фрагментарні ресурси й низький рівень розвитку туризму. Їх включено до III типу з найменшою туристичною активністю.

Ця типізація слугує підґрунтям для подальшої розробки стратегій розвитку туризму, орієнтованих на особливості кожної території з урахуванням їх потенціалу та наявних обмежень.

Таким чином, проведений географічний аналіз дозволив виявити значну просторову диференціацію у забезпеченості районів Харківської області туристичними ресурсами та інфраструктурою. Найбільш перспективними для розвитку залишаються райони з високою концентрацією природних і культурних об'єктів, а також з розвиненою туристичною інфраструктурою.

Водночас райони з низьким потенціалом потребують цільової підтримки, покращення транспортної доступності, стимулювання місцевих ініціатив та інтеграції у загальнообласну туристичну мережу. Отримані результати слугують основою для формування адресних стратегій розвитку туризму, що буде розглянуто у наступному підпункті.

3.2. Пропозиції щодо підвищення ефективності використання туристичних ресурсів у стратегічному розвитку регіону

У сучасних умовах стратегічного планування розвитку Харківської області особливої уваги заслуговує вдосконалення підходів до використання наявних туристичних ресурсів. На основі проведеного SWOT-аналізу, аналізу проблем та результатів експертного оцінювання, сформовано ключові напрями, здатні забезпечити ефективне функціонування туристичної галузі в умовах викликів і нестабільності.

З метою стратегічного переосмислення підходів до використання рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області необхідно враховувати як внутрішні характеристики території, так і зовнішні виклики. На основі попереднього аналізу можна стверджувати, що туристична сфера регіону функціонує в умовах просторової нерівномірності, інституційної фрагментації та обмеженої маркетингової представленості.

Для забезпечення ефективного використання туристичних ресурсів у стратегічному плануванні доцільно спиратися на системну діагностику регіонального середовища. У межах кваліфікаційної роботи було проаналізовано сильні та слабкі сторони туристичної системи області, поточні проблеми розвитку, оцінку ресурсного потенціалу, експертне опитування й пріоритети громади, а також загальні тенденції розвитку туризму в умовах кризи.

Для успішного впровадження стратегічних заходів у туристичній галузі важливо не лише окреслити пріоритети, а й чітко ідентифікувати ті чинники, що ускладнюють реалізацію потенціалу регіону. Виявлення стримувальних бар'єрів дозволяє сфокусувати управлінські зусилля на подоланні конкретних проблемних зон.

На основі узагальнення результатів попередніх досліджень, було виокремлено чотири ключові обмеження, що найбільше впливають на туристичну активність у регіоні (рис. 3.2).

Комплексний аналіз підтвердив, що ключовими обмеженнями є: недостатня інфраструктура поза межами Харкова, слабкий рівень цифрової присутності туристичних локацій, фрагментарність організаційних зусиль у громадах, а також об'єктивні ризики, пов'язані з безпековою ситуацією.

Недостатній рівень туристичної інфраструктури поза межами обласного центру

У багатьох громадах відсутні базові умови для прийому туристів – зручні під'їзди, навігація, сервіси розміщення й харчування. Це знижує доступність значної частини природних та історико-культурних об'єктів

Слабка цифрова присутність туристичних локацій

Більшість об'єктів не представлені у цифровому просторі – не мають актуальної інформації в онлайн-мапах, соцмережах або туристичних застосунках. Це ускладнює процес планування поїздок і знижує зацікавленість потенційних відвідувачів

Фрагментарність організаційних ініціатив у сфері туризму

Відсутність скоординованої регіональної політики, слабкий горизонтальний зв'язок між громадами, дублювання функцій або пасивність окремих територій знижують ефективність управління туризмом

Об'єктивні ризики, пов'язані з безпековою ситуацією

Через географічне розташування області частина територій знаходиться поблизу зони бойових дій. Це зумовлює високий рівень обережності туристів та обмежує розвиток певних видів туризму (особливо масового)

Рис. 3.2. Ключові обмеження ефективного розвитку туристичної сфери Харківської області

Джерело: складено автором на основі [24]

Аналіз наведених на рис. 3.2 обмежень свідчить про наявність системних бар'єрів, що суттєво гальмують розвиток туристичної сфери Харківської області. Їх подолання вимагає комплексного, міжрівневого підходу, що поєднує зусилля обласної адміністрації, територіальних громад, суб'єктів туристичного бізнесу та громадських ініціатив

1. Інфраструктурна модернізація. Найбільш критичним викликом є поганий стан дорожньої інфраструктури та відсутність базових умов для туристів у більшості громад. Для вирішення цієї проблеми необхідно залучати фінансування через державні програми розвитку регіонів, реалізовувати проєкти з покращення доступу до туристичних об'єктів, встановлення інформаційних вказівників, створення кемпінг-зон та об'єктів короткочасного перебування.

2. Цифрова присутність та інформаційне просування. У сучасних умовах наявність об'єкта в онлайн-просторі є основою його впізнаваності. Брак інтерактивних карт, туристичних сайтів і мобільних застосунків потребує термінового вирішення. Цей напрям може бути реалізований через співпрацю з університетами, IT-ініціативами, волонтерами, шляхом створення сайтів, застосунків, QR-кодів та віртуальних турів.

3. Організаційна координація. Фрагментарність управління на місцях зумовлює низьку ефективність використання ресурсів. Рекомендується створення регіонального туристичного кластеру або координаційної ради, що дозволить об'єднати громади, синхронізувати промоцію об'єктів, уникнути дублювання функцій і посилити представлення області на ринку турпослуг.

4. Адаптація до безпекової ситуації. У зв'язку з розташуванням області поблизу зони бойових дій важливо акцентувати увагу на розвитку локального та безпечного туризму. Пріоритетними напрямами можуть стати агротуризм, екостежки, культурно-пізнавальні маршрути у відносно безпечних районах, а також впровадження системи інформування туристів про безпечні зони, правила поведінки та наявність укриттів.

Водночас регіон демонструє наявність значного потенціалу для розвитку внутрішнього, культурно-пізнавального, зеленого та освітнього туризму, що відповідає трендам зміни туристичних запитів.

Саме тому в стратегічному розвитку доцільно обирати не розпорошення зусиль, а фокусування на найперспективніших напрямах, які є як

реалізовуваними в короткотерміновій перспективі, так і такими, що формують фундамент довгострокового зростання. На цій основі були виділені чотири пріоритетні напрями вдосконалення, які охоплюють як матеріальну базу туризму, так і змістовне та організаційне наповнення дестинацій (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Ключові пропозиції щодо вдосконалення туристичної галузі
Харківської області

№	Напрямок	Пропозиція	Очікуваний ефект
1	Розвиток туристичної інфраструктури	Облаштування доріг до туристичних об'єктів, створення мінімальної сервісної інфраструктури (місця відпочинку, вказівники)	Покращення доступності територій та комфорту перебування
2	Інформаційно-маркетингове просування	Створення офіційного сайту або платформи з інтерактивною картою, описами маршрутів, QR-кодами на об'єктах	Підвищення обізнаності туристів, зростання відвідуваності
3	Підтримка місцевих ініціатив	Надання мікрогрантів громадам і власникам садиб для розвитку локального туризму	Залучення внутрішніх ресурсів і підвищення економічної активності в громадах
4	Інтеграція екологічного підходу	Розробка і промоція екомаршрутів у заказниках, збереження природного середовища через сталий туризм	Формування позитивного іміджу області як дестинації сталого відпочинку

Джерело: складено автором

Виходячи з таблиці 3.3, запропоновані напрями вдосконалення туристичної галузі мають комплексний характер і дозволяють одночасно вирішувати кілька стратегічних завдань. Вони є результатом системного узагальнення як об'єктивних потреб територій, так і сучасних тенденцій функціонування туристичного сектору.

Розвиток інфраструктури формує базис, без якого туристичні ресурси залишаються недоступними для сегменту споживачів. Наявність зручних маршрутів, комфортних умов та чіткої навігації – необхідна умова формування

дестинації. У свою чергу, інформаційно-маркетинговий компонент дозволяє створити впізнаваний імідж регіону, залучити нові аудиторії та активізувати локальний попит.

Не менш важливим є підтримка локальних ініціатив, адже саме громади є безпосередніми носіями туристичного потенціалу – матеріального й нематеріального. Через гранти та навчальні програми можна активізувати підприємницьку активність у селах і малих містах, що водночас сприятиме економічній децентралізації.

Інтеграція екологічного підходу відіграє подвійну роль – як елемент охорони довкілля, і як інструмент позиціонування регіону як безпечного, природного, екологічно відповідального простору для подорожей. Це особливо актуально у контексті зростання попиту на «повільний» і сталий туризм.

Для переходу від стратегічного бачення до конкретних дій необхідно чітко визначити механізми реалізації кожного з напрямів удосконалення (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Практичні механізми реалізації стратегічних напрямів розвитку туристичної сфери Харківської області

№	Напрямок розвитку	Конкретні заходи	Відповідальні суб'єкти	Необхідні ресурси	Інструменти реалізації
1	Розвиток інфраструктури	- Ремонт і облаштування під'їздів до об'єктів - Встановлення інформаційних вказівників - Створення зупинок і місць для відпочинку	Обласна адміністрація, ОТГ, Укравтодор	Бюджетне фінансування, держпрограми регіонального розвитку	Програма «Велике будівництво», субвенції з ДФРР
2	Цифровізація та промоція	- Створення інтерактивної онлайн-карти - Впровадження QR-кодів на об'єктах - Запуск рекламних кампаній у соцмережах	Громади, туристичні інформцентри, IT-компанії, волонтери	Гранти, підтримка IT-сектору, локальні бюджети	Програми цифрової трансформації, партнерство з ЗВО

Продовження табл. 3.4

3	Підтримка ініціатив на місцях	- Надання мікрогрантів громадам - Проведення навчань для підприємців - Підтримка створення маршрутів і подій	Агенції місцевого розвитку, ГО, програми DOBRE, донори	Грантові кошти, донорські програми, приватні інвестиції	Конкурси проєктів, локальні ініціативи, публічно-приватне партнерство
4	Розвиток екотуризму	- Маркування екостежок у заказниках - Підтримка екоферм і зелених садиб - Організація екологічних турів	Екологічні НГО, Департамент екології, громади, фермери	Програми з охорони природи, кошти міжнародних проєктів	Пілотні маршрути, сертифікація зеленого туризму, участь у ярмарках

Джерело: складено автором

Розвиток інфраструктури залежить передусім від рішень на рівні державної та обласної влади, зокрема щодо інвестування в дороги, транспорт, базові об'єкти туристичної інфраструктури.

Водночас цифровізація, як менш ресурсоемна, може реалізовуватись швидше – завдяки партнерству з освітніми установами, локальними ІТ-компаніями або грантовій підтримці.

Підтримка місцевих ініціатив є найгнучкішим інструментом, який дозволяє оперативно реагувати на запити громад. Гранти, навчальні програми, менторство та просування локальних продуктів створюють умови для розвитку малого підприємництва, підвищення зайнятості й збереження нематеріальної спадщини.

Ще один перспективний вектор – екотуризм. Його реалізація можлива через розмітку маршрутів, створення «пілотних» екостежок, залучення екосадиб до кластерного співробітництва. Такий підхід відповідає принципам сталого розвитку, при цьому залучаючи до співпраці як природоохоронні установи, так і фермерські господарства та волонтерські ініціативи.

Таким чином, запропоновані механізми мають практичне підґрунтя і можуть бути адаптовані відповідно до умов окремих громад. Їх реалізація

дозволить не лише активізувати використання наявних туристичних ресурсів, а й забезпечити сталий розвиток територій у середньо- та довгостроковій перспективі.

У підсумку, на основі проведеного аналізу та виявлених проблем, доцільним є впровадження таких практичних рекомендацій щодо вдосконалення туристичної політики Харківської області:

1. Сприяти розвитку транспортної та сервісної інфраструктури у туристично привабливих громадах, зокрема через державні та регіональні програми, що дозволить покращити фізичну доступність ресурсів і комфортність перебування туристів.

2. Активізувати цифрову трансформацію туристичної сфери, створюючи інтерактивні карти, онлайн-платформи, QR-коди та віртуальні тури, що значно підвищить видимість локацій та спростить планування подорожей.

3. Забезпечити підтримку місцевих ініціатив і підприємництва, впроваджуючи гранти, навчальні програми та консультаційні платформи для представників громад, що дозволить посилити роль місцевих акторів у формуванні туристичного продукту.

4. Розвивати екологічно орієнтовані формати туризму, зокрема екостежки, зелений туризм і кластерні моделі співпраці з екофермами, що відповідає сучасним трендам сталого туризму та сприяє збереженню природної спадщини регіону.

Запропоновані рекомендації враховують як сучасні виклики, що стоять перед туристичною сферою регіону, так і потенційні можливості для її активізації. Їх реалізація має забезпечити не лише підвищення туристичної привабливості Харківської області, а й сприяти формуванню цілісної системи управління туризмом на місцевому рівні.

ВИСНОВКИ

У межах кваліфікаційної роботи проведено комплексне дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів Харківської області, що включало аналіз теоретичних підходів до класифікації, оцінювання та використання туристичних ресурсів, вивчення природних і культурно-історичних об'єктів регіону, а також оцінку рівня їхнього розвитку з урахуванням територіальних відмінностей. Особливу увагу приділено виявленню проблем у сфері використання туристичних ресурсів та формуванню практичних рекомендацій щодо підвищення туристичної привабливості області.

Виходячи з результатів дослідження, сформульовано такі висновки:

1. У результаті опрацювання наукових джерел та узагальнення сучасних підходів встановлено, що рекреаційно-туристичні ресурси охоплюють сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних та інфраструктурних елементів, які мають властивості приваблювати туристів та сприяти організації дозвілля. Уточнено, що ключовими ознаками таких ресурсів є доступність, привабливість, здатність до багаторазового використання без втрати якості. Визначено доцільність їх класифікації за функціональним призначенням, походженням та формами використання. Обґрунтовано, що комплексна оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів має враховувати як кількісні, так і якісні показники, а також територіальні відмінності у їх розміщенні. Це створює основу для географічного аналізу та цільового планування розвитку туризму на регіональному рівні.

2. Під час дослідження туристичних ресурсів Харківської області встановлено, що регіон має значний потенціал для розвитку туризму різних типів – пізнавального, сільського, екологічного та оздоровчого. Природна складова охоплює понад 240 об'єктів природно-заповідного фонду, включаючи національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, ботанічні пам'ятки природи. Найбільша концентрація таких об'єктів

спостерігається в межах Ізюмського, Харківського та Чугуївського районів. Культурно-історичні ресурси представлені численними музеями, пам'ятками архітектури та сакральними спорудами, найбільше зосередженими в Харкові та його околицях. Водночас спостерігається нерівномірність у просторовому розміщенні ресурсів, що потребує диференційованого підходу до їхнього використання та розвитку інфраструктури у менш забезпечених територіях.

3. Встановлено, що найвищу туристичну привабливість мають Харківський та Чугуївський райони, які поєднують високу ресурсну забезпеченість з розвиненою інфраструктурою. Харківський район демонструє найбільшу кількість музеїв – 32 одиниці, культурних закладів і 108 об'єктів розміщення, включаючи готелі та хостели. Чугуївський район вирізняється наявністю музейного комплексу І.Ю. Рєпіна та значним природним ландшафтним різноманіттям. У той час як Куп'янський, Лозівський та Берестинський райони мають низький рівень забезпеченості ресурсами та сервісною інфраструктурою. Це зумовлює необхідність державної і місцевої підтримки, інвестицій у базову інфраструктуру та активну промоцію локальних туристичних ініціатив.

4. За підсумками аналізу встановлено, що з 7 адміністративних районів Харківської області лише два – Харківський та Чугуївський – мають високий рівень туристичної привабливості та розвинену інфраструктуру. Один район – Богодухівський – має середні показники. Натомість у Куп'янському, Лозівському, Берестинському та Ізюмському районах зафіксовано слабкий рівень туристичної інфраструктури: до 5 музеїв, не більше 10 готелів та обмежена кількість відомих локацій. Туристичні потоки зосереджені переважно в Харкові та прилеглих громадах. За результатами оцінки природного потенціалу встановлено, що понад половина унікальних природних об'єктів, зокрема в Куп'янському, Ізюмському та Берестинському районах, не включена до організованих туристичних маршрутів, що свідчить про недоосвоєність ресурсної бази.

5. На основі проведеного дослідження сформульовано напрями удосконалення використання рекреаційно-туристичних ресурсів області. Серед них: розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури, особливо в Куп'янському, Ізюмському та Лозівському районах; цифрове представлення туристичних локацій у вебкартах та створення віртуальних маршрутів; підтримка туристичних ініціатив місцевих громад; залучення малого бізнесу до надання супутніх туристичних послуг; впровадження принципів сталого туризму з метою збереження природної спадщини та активізації економічного розвитку територій.

Таким чином, у процесі дослідження було розглянуто просторові особливості розміщення туристичних ресурсів Харківської області та виявлено значні відмінності між районами за рівнем їх використання. Запропоновані заходи спрямовані на вирівнювання цього дисбалансу і можуть позитивно вплинути на територіальну організацію туризму: активізувати маловідомі локації, розширити туристичну географію області та сприяти більш рівномірному розвитку громад. Реалізація таких дій дозволить ефективніше використовувати природні й культурні ресурси в межах різних частин регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hotels24.ua. Готелі у Харкові. URL: <http://surl.li/ivjaia> (дата звернення: 02.05.2025).
2. YouControl. Повне досьє на кожну компанію України. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 01.05.2025).
3. Богдан Н. М., Свідло Ю. Д. Розроблення стратегії розвитку туризму в Харківській області. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності: глобальні виклики* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2022. С. 169–171. URL: <https://tinyurl.com/24emhscjс> (дата звернення: 04.05.2025).
4. Бойко М., Бовш Л., Охріменко А. Кризостійкість суб'єктів туризму в умовах військових дій. *Товари і ринки*. 2022. № 42 (2). С. 31–47. URL: [https://doi.org/10.31617/2.2022\(42\)03](https://doi.org/10.31617/2.2022(42)03) (дата звернення: 23.04.2025).
5. Бондар С. В. Трансформація розвитку готельного бізнесу в Україні в умовах війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2024. Вип. 60. С. 56–64. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2024-60-8> (дата звернення: 02.05.2025).
6. Внутрішній туризм: з початку війни понад 45% українців подорожували країною. URL: <https://forbes.ua/news/vnutrishniy-turizm-z-pochatku-viyni-ponad-45-ukraintsiv-podorozhuvali-krainoyu-08092023-15885> (дата звернення: 23.04.2025).
7. Географічний опис Харківської області. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/pro-oblast/heohrafiya> (дата звернення: 23.04.2025).
8. Головне управління статистики у Харківській області. URL: <https://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/turyzm-stat> (дата звернення: 25.04.2025).
9. Грановська В. Г., Морозов О. В., Крикунова В. М., Морозова О. С. Туризм і природно-рекреаційний потенціал. Словник-довідник. Херсон : «Олді+», 2020. 236 с.

10. Гришко Г. Прифронтowa Харківщина принесла у бюджет понад 45 мільйонів туристичного збору. *Слобідський край*. 2025. 20 лютого. URL: <https://www.slk.kh.ua/news/ekonomika/turisticnij-zbir-na-harkivsini-skilki-kostiv-pererahovali-u-2024-roci.html> (дата звернення: 02.05.2025).

11. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2025).

12. ДАРТ. Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-podatkovih-nadhodzheniya-vid-turgaluzi-po-regionah> (дата звернення: 31.05.2025).

13. Дудник І. М., Балабанов Г. В. Науково-практичні засади модернізації туристичного комплексу України: звіт про НДР (заключн.). Київ : НАУ, 2020. 105 с.

14. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (дата звернення: 25.04.2025).

15. Каднічанський Д., Каднічанська М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід* : Матеріали XIV Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 9 жовт. 2020 р.). Львів, 2020. С. 132–135.

16. Кармінська-Белоброва М. В., Матросова В. О., Шматько Н. М., Глізнуца М. Ю., Колотюк О. І. Туристична привабливість регіону як один із ключових факторів його конкурентоспроможності. *Вісник НТУ «ХПІ». Економічні науки*. 2019. № 23. С. 59–63. URL: [10.20998/2519-4461.2019.23.59](https://doi.org/10.20998/2519-4461.2019.23.59) (дата звернення: 20.04.2025).

17. Ковальська Л. В., Пархоменко О. Г. Географія туризму : підручник для студентів спеціальності 13 «Туризм та рекреація» вищих навчальних закладів України. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 210 с.

18. Кузик С. Географія міжнародного туризму. Львів : ЛНУ, 2019. 272 с.

19. Мелешко К. К. Аналіз рекреаційних ресурсів Харківського регіону. *Бізнес Інформ*. 2020. № 7. С. 112–117. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-112-117> (дата звернення: 23.04.2025).

20. Монастирський В. Р. Природні ресурси і рекреаційні комплекси світу : навч. посібник. Львів : ННБК «АТБ», 2022. 200 с.

21. Муска К. К. Теоретичні підходи до розуміння сутності дефініцій «рекреаційні ресурси» та «рекреаційний потенціал». *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 521–526.

22. На Харківщині 207 культурних пам'яток пошкоджені внаслідок обстрілів РФ. *Суспільне* : інформаційний вебресурс. URL: <https://susplne.media/kharkiv/594203-na-harkivsini-207-kulturnih-pamatok-poskodzeni-vnaslidok-obstriliv-rf-minkult/> (дата звернення: 21.04.2025).

23. Носирєв О. О., Третьякова К. Д. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Харківської області. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 55–58. URL: <https://tinyurl.com/2p8jhh8z> (дата звернення: 04.05.2025).

24. Носирєв О. О., Чернат А. А. Стратегічні перспективи розвитку туризму в Харківській області. *Географія та туризм*. 2023. Харків. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/aa054f62-9bd7-4ad3-a607-d2eae5db1477/content> (дата звернення: 04.05.2025).

25. Олініченко К. С., Прядко О. М. Перспективи розвитку туризму в поствоєнний час на Харківщині та Сумщині. *Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України* : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26–27 листоп. 2024 р.) С. 258–260. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/85974> (дата звернення: 02.05.2025).

26. Охріменко А. Г., Антоненко І. Я. Інноваційні проекти розвитку суб'єктів туристичного та готельного бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2023.

№ 57. URL: [https://doi.org/ 10.32782/2524-0072/2023-57-43](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-43) (дата звернення: 04.05.2025).

27. Подорожі під час війни: понад 50% українців не їздили в інші регіони з туристичною метою (опитування). *Суспільне* : інформаційний вебресурс. URL: <https://suspihne.media/culture/570361-podorozi-pid-cas-vijni-ponad-50-ukrainciv-ne-izdili-v-insi-regioni-z-turistichnou-metou-opituvanna/> (дата звернення: 24.04.2025).

28. Поколодна М. М., Гордієнко Т. В., Полчанінова І. Л. Туристські ресурси України : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 222 с.

29. Податки від туризму за регіонами. URL: <https://skilky-skilky.info/podatky-vid-turyzmu-za-rehionamy-u-kyievi-zrostannia-u-2-razy/> (дата звернення: 31.05.2025).

30. Поступна О. В. Туристські ресурси України: конспект лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2020. 209 с.

31. Розмінування територій Харківської області: останні дані ОВА. *Суспільне* : інформаційний вебресурс. URL: https://suspihne.media/kharkiv/723302-rozminuvanna-teritorii-harkivskoi-oblasti-ostanni-dani-ova/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.05.2025).

32. Самодай В. П., Левковська Ж. В. Характерні особливості туристичного потенціалу України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. С. 76–81. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-30> (дата звернення: 25.04.2025).

33. Сегіда К. Ю., Ушкварок Д. О. Перспективи розвитку туризму в межах природоохоронних територій Харківської області. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2021. Вип. 34. С. 45–52. URL: <https://www.researchgate.net/publication/374685818> (дата звернення: 02.05.2025).

34. Сич В. А. Систематика і оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів : дис. ... д-ра географ. наук : 11.00.02 – економічна та соціальна географія / львівський національний університет імені І. Франка. Львів, 2021. 364 с.

35. Стратегія розвитку Харківської області на період 2021–2027 років. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1021/102038/files/Strategy-2027.pdf> (дата звернення: 02.05.2025).

36. Топчієв О. Г., Коломієць К. В., Сич В. А., Яворська В. В. Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища. Кам'янець-Подільський : Вид. Панькова А. С., 2020. 332 с.

37. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. Методологічні засади географії : підручник. Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2019. 352 с.

38. Топчієв О. Г., Яворська В. В., Сич В. А., Коломієць К. В. Рекреаційно-туристичний потенціал: напрями систематики і кваліметричної оцінки : навч. посіб. Одеса : ОНУ Одеський імені І.І. Мечникова, 2022. 278 с.

39. Туризм на Харківщині під час війни та перспективи повоєнного розвитку. URL: <https://tourcenter.kh.ua/uk/news/turystycheskoe-khomtst/turyzm-na-kharkivshchyni-pid-chas-viyny-ta-perspektyvy-povoyennoho> (дата звернення: 04.05.2025).

40. Туризм під час війни: як галузь виживає та готується до відновлення. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/turyzm-pid-chas-vijny-yak-galuz-vyzhyvaye-ta-gotuyetsya-do-vidnovlennya> (дата звернення: 04.05.2025).

41. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-regionah> (дата звернення: 01.05.2025).

42. Туристичний і гастрономічний потенціал Харківської області презентовано у Республіці Польща. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/2024/09/27/turystychnyj-i-gastronomichnyj-potenczial-harkivskoyi-oblasti-prezentovano-u-respubliczi-polshha/> (дата звернення: 02.05.2025).

43. У 2023 році податкові надходження від туристичної галузі України вийшли на довоєнний рівень. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci>

podatkovi-nadhodzhennya-vid-turistichnoyi-galuzi-ukrayini-viyshli-na-dovoienniyriven (дата звернення: 20.04.2025).

44. Фастовець О. О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. Вип. 3 (80). С. 87–97. URL: <https://www.daemmt.odesa.ua/index.php/daemmt/article/view/427> (дата звернення: 25.04.2025).

45. Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2024–2028 роки : рішення Харківської обласної ради від 23 груд. 2023 р. № 730-VIII. Харків, 2023. *Харківська обласна рада* : офіційний вебсайт. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/programa-rozvytku-kultury-turyzmu-ta-ohorony-neruhomoyi-kulturnoyi-spadshhyny-harkivskoyi-oblasti-na-2024-2028-roky/> (дата звернення: 04.05.2025).

46. Шулла Р. С., Попик М. М., Пітюлич М. М. Туристично-рекреаційний потенціал регіону: сутність і фактори впливу. *Бізнес Інформ*. 2024. № 3. С. 71–79. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-71-79> (дата звернення: 04.05.2025).

47. Ярьоменко С. Г. Туристичні ресурси України : навчальний посібник. Херсон: Олді+, 2020. 428 с.